

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/11/illik-peter-oda-az-igazsag-hunyadi-janos-es-hunyadi-matyas-emlekezete-a-magyar-kozepiskolai-tortenelemtankonyvekben-15-03-06/>

Illik Péter

Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben¹

A jelen tanulmány egy narratív trendelemzés, amely azt vizsgálja, hogy a 19. és 20. századi magyar középiskolai tankönyvekben, a szerzők miként értékelték a Hunyadiak, elsősorban János és Mátyás tevékenységét. A vizsgálat a nagy történelmi korszakok szerint halad, tehát a kiegyezés előtti 19. századi tankönyveket, a dualizmuskori, a Horthy-korszakbeli, valamint a szocialista kötetek narratíváját mutatja be. Egyrészt látható, hogy a Hunyadiakról szóló leckék adatgazdagok, de a kezdeti nagy terjedelem és tényanyag folyamatosan csökkent, amelynek az oka a külső szabályozók általa előírt tananyagtartalmi változás. Másodsorban bizonyos – mára toposznak vagy legalábbis adott formájában vitatottnak minősített – történetek (Dugovics Titusz létezése, a déli harangszó elrendelése a nándorfehérvári diadal emlékére, Mátyás megválasztása a Duna jegén, Mátyás király álruhában stb.) folyamatosan feltűnnek ilyen-olyan formában, de ez minden korszakban esetleges, azaz sokkal inkább az adott tankönyvszerzőtől függ. Harmadrészt, némileg meglepő módon úgy tűnik, hogy az 1867 előtti tankönyvek Mátyás-képe sok szempontból a legmodernebb, messze megelőzi korát, még a patinás nyelvi stílus ellenére is. Negyedsorban pedig az látszik, hogy a Horthy-korszak tankönyveiben teljesebb ki a „nemzeti-keresztény-hős-védőpajzs” narratíva a Hunyadiak esetében, és ez a szocialista korszak tankönyveiben szinte teljesen lebomlik. Ugyanígy ekkor a „Mátyás, az igazságos” kijelentés tartalma is megváltozik, mert míg a 19. századi kötetekben ez gyakran Mátyás személyes igazságosságát jelzi, addig a 20. századi narratívában ez az igazgatási reformokat és a központosító törekvéseket jelenti.

A Magyarországi Intézet kutatásainak homlokterében áll a Hunyadi család, amelyet példáz Corvin János és fia, Kristóf genetikai azonosítása is. Ennek folyamán volt egy 2021-ben rendezett nemzetközi konferencia, amelyen már hangzott el előadás a tanulmány címében jelzett témában.² Ezzel összhangban, jelen írás témája nem az, hogy a középiskolai tankönyvek milyen tényanyagot, milyen módszertannal közvetítenek,³ hanem elsősorban az, hogy miként értékelik a Hunyadiak tevékenységét. Vagyis egy narratív trendelemzés történik,⁴ amelyben nem kifejezetten fontos információ a tankönyvekre vonatkozó külső referenciapont: például a tankönyvek kiadója, az iskolatípus, a külső jogi szabályozók stb. Ennek fő oka az, hogy nem a narratíva okát, hanem változását mutatom be, továbbá a szocialista korszak kivételével viszonylagos narratív pluralizmus van jelen, és nincs előírva külső szabályozók által meghatározott történelmi értékelés. Az ilyen jellegű elemzések a tankönyvkutatásban idehaza eleve ritkák, ebben a témában ilyen jellegű nagyobb, átfogó tanulmány eddig egyáltalán nem jelent meg. A környező államok tankönyveiben megjelenő Hunyadi-képpel viszont már foglalkoztak,⁵ sőt, egészen korai tankönyvi szöveg vizsgálatára is van példa.⁶ Emellett a Hunyadiak recepciótörténetének egyes elemeiről is jelentek meg publikációk.⁷ Vagyis születtek résztanulmányok arról, hogy Hunyadi János és Mátyás miként jelenik meg a hazai

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

receptió egyes területein, azonban számos más téren is lehetne vizsgálni, mint például a téma megjelenése a kultúrában (regények, versek, drámák stb.), blogokon és kommentekben, a történeti ismeretterjesztő és szakirodalomban, valamint a középiskolai történelemtankönyvekben.⁸ Jelen tanulmány csak ez utóbbi vizsgálatát végzi el, hiszen a tankönyvek a receptió lenyomatai, de egyben formálói is. Bár kétségtelenül igaz, hogy ami a történelemórán történik, az nem feltétlen azonos a tankönyvben foglaltakkal, mivel az információátadásnak számos egyéb forrása van, például maga a szaktanár.

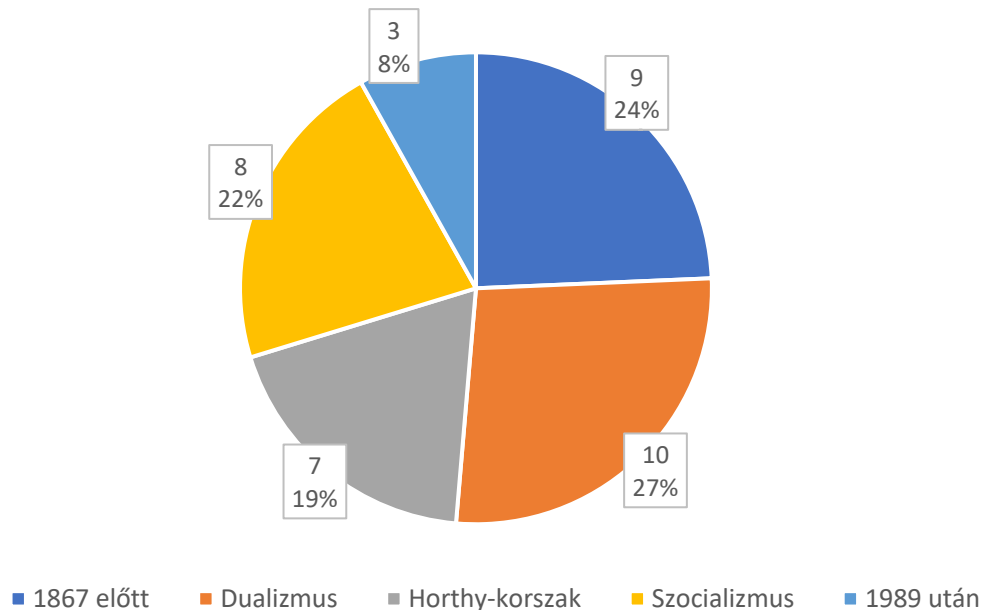
A tankönyvek gyakran a politika eszközei, sőt, valamiféle történetfilozófia is átsugárzik rajtuk. Erre példa Dolmányos István tankönyvkritikája, aki a szocialista rendszer új tankönyveit bírálta a kommunista történetírás elveinek jegyében. **„Az általános gimnáziumi és szakiskolai tankönyvek egyik legkiemelkedőbb hibája a személyiség történeti szerepének bemutatásával kapcsolatos. A tankönyvek fejezeteinek és alfejezeteinek címei, de a tankönyvek egész terminológiája is – több apróbb javítás ellenére – mintegy »elszemélyesítik« a magyar nép történelmét, s ezzel akarva-akaratlan eltussolják a néptömegek döntő történelmi szerepét. [...] »A Hunyadiak kísérlete a központi állam megteremtésére és a török visszaszorítására« (Ált. Gim. I. k. 73.). Ennek a fejezetnek első alcíme »Hunyadi János küzdelme az oligarchákkal. Harcai a törökök ellen« (u. o.). A második alcím »Hunyadi Mátyás kísérlete a központi monarchia megteremtésére« (Ált. Gim. I. k. 84.). [...] »A következő évben Hunyadinak már magyar területről kellett kivernie zsákmányoló csapataikat« (Ált. Gim. I. k. 76.). »Hunyadi [...] átkelt a Kárpátokon és megtámadta a törököt« (Ált. Gim. I. k. 77.). »Hunyadi háborúi [...] « (Ált. Gim. I. k. 83.) »Hunyadi harcai« (u.o.). A szakiskolák tankönyvében Hunyadi volt az, aki »három török sereget győzött le« (I. k. 146.). Ő ment támadásba a török ellen (147.) és ő nyomult be a Balkánra (u. o.). Az általános gimnáziumok számára készült tankönyv összefoglaló értékelése szerint kiderül, hogy a török hódítók elleni harcban a legragyogóbb győzelmeket Hunyadi aratta a parasztok »segítségével« (I. k. 83.). Nemcsak Hunyadi János, de Mátyás is a tankönyv nyelvezete szerint – egymaga küzd (Ált. Gim. I. k. 86.). [...] A tankönyv ilyenfajta nyelvezete a burzsoá történetírás maradványa és akadályozza a néptömegek és a személyiség történelmi szerepének megértését. **Kevés olyan magyar uralkodó volt, aki történetünk kimagasló alakjai között foglal helyet. Mátyás kétségtelenül ezek közé tartozik. Azonban a tankönyv alapján ítélve azt lehetne hinni, hogy Mátyáson kívül még sok legnagyobb és nagy királyt ismer a magyar történet. Ez természetesen nem állja meg a helyét. A néptömegek történelemformáló erejének bemutatása különösen fontos lett volna a felszabadulás utáni népi demokratikus történetünk időszakával foglalkozó fejezetekben.**”⁹**

Mivel a tankönyvek szövegeit történész szemmel elemzem, ezért a narratív változások bemutatása során történeti korszakok szerint haladtam, vagyis a történettudományban használt korszakhatárokat alkalmaztam. Emellett szól az is, hogy egyrészt a nagyközönség számára ezek ismertebbek, mint a pedagógiatörténeti korszakolás, másrészt pedig egyes esetekben – mint például a szocialista korszak – markánsan láthatóvá válik a politika és a tankönyvi narratívák változásának kapcsolata.¹⁰ Többen érvelnek egy belső cezúra mellett, amely szerint az 1945 és 1949 közötti tankönyvek a demokratikus átmenet kötetei, ekképpen nem szocialisták, hanem antifasiszták.¹¹ Az eddig végzett konkrét témavizsgálatok Kosáry Domokos tankönyvének esetében ezt nem támasztják alá,¹²történelemtankönyvének szóhasználata és narratív kerete, valamint értelmezései a vizsgált témákban a szocialista narratíva ismérveit mutatják, ezért a narratív trendelemzés szempontjából vitatható a megkülönböztetés. A jelen tanulmány által használt korszakolás: 1. 1867 előtt, 2. a dualizmus

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

kora (1867–1918), 3. a Horthy-korszak (1919–1944), 4. a szocialista időszak (1945–1989), és 5. a rendszerváltozás után (1989–). Ez utóbbit csak kitekintés- és mozaikszerűen vázoltam. Ezen átfogó, kronologikus áttekintés segít abban, hogy az egyes tankönyvek mikroelemzéseinek sorából felvázolhatóak legyenek a makro folyamatok.

1. ábra: A vizsgált tankönyvek történelmi korszakokénti száma és aránya

A tankönyvek tartalmát lehet ahhoz a viszonyponthoz mérni, hogy (1) a kutató vagy olvasó mit vár el, ahhoz, hogy (2) a tágabb értelemben vett nagyközönség mit tud egy adott témáról, és ahhoz, hogy (3) a korabeli vagy a jelenlegi legújabb szakirodalom¹³ milyen narratívát képez róla. Recepciótörténeti szempontból pedig érdemes olyan viszonyponthoz választani, ami sokak számára hozzáférhető, hiszen vélhetőleg benne van a köztudatban, vagy pedig tud hatni rá. Jelen tanulmány az utóbbi lehetőséget, és Horváth Richárd (ELKH Történettudományi Intézet) 2018-ban megjelent interneten is elérhető cikkét választja.¹⁴ E szerint „[Mátyás] Esetében egy mindenki által ismert vagy ismerni vélt uralkodóról van szó, ami gúzsba köti a történészek kezét. A sztereotípiákból, olvasmányélményekből, mesékből táplálkozó képpel ugyanis sokszor nehezebb megbirkózni, mint a téves tudományos tényekkel. Ráadásul utóbbiak nem is nagyon akadnak. A korszak 'tényei' általában véve széles körben ismertek, ugyanakkor – ami sokkal fontosabb – az ok-okozatok, a hangsúlyok, a szemlélet s nem utolsósorban a személyiség kérdése már korántsem ilyen magától értetődő.”¹⁵ Az akadémiai mainstream narratívában a következő súlypontok alakulnak ki a szöveg alapján:¹⁶ 1. „Hunyadi Mátyás kiemelkedő tehetség volt a 15. századi magyarországi politikusok sorában, de aligha lehetett kedvelt személy.” 2. „A történelmi köztudatban Mátyás is törökverőként szerepel, sőt, a mai napig tartja magát az a vélekedés, miszerint a király azért szeretett volna császár lenni, hogy a birodalom erejét is az oszmánok ellen fordíthassa. Ezzel szemben Mátyás – ízig-veéig reálpolitikus lévén – felmérte országa katonai és gazdasági erejét, s ennek fényében viszonyult a törökkérdéshez.” 3. „Mátyás remekül értett a hatalomgyakorláshoz, ellenfelei 'leszereléséhez'. Ennek talán legfényesebb bizonyítéka, hogy az ellene szervezett három

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

lázadást (1459, 1467, 1471), valamint az 1474-es belpolitikai válságot (ráadásul távollétében, hisz akkor Boroszlóban volt ostromzár alatt) sikeresen felszámolta. Külön dolgot érne meg annak vizsgálata, hogyan lehetséges, hogy a 'legnépszerűbb' király ellen oly sokszor fordultak hívei, de beszédes az a tény is, hogy összes kancellárja vagy szembefordult vele, vagy ő vetette börtönbe némelyiküket." 4. „Ami a kormányzását illeti, ha van a közgondolkodásban igazi téves toposz a korral kapcsolatban, akkor a király és a köznemesség kapcsolata feltétlenül ezek közé tartozik. Általánosan elterjedt vélekedés, hogy hatalmát jelentős részben a köznemességre és a városokra 'támaszkodva' tudta megőrizni a hataloméhes és egymással is vetélkedő főnemesekkel szemben. Nos, ez a vélekedés a forrásokkal még köszönőviszonyban sincs." 5. „Kitörölhetetlenül él ugyanis a köztudatban az az elmélet, miszerint Mátyás nem természetes halállal halt meg, ráadásul a halálba 'segítő' kéz magáé Beatrix királynéé volt.”

Látszólag anakronisztikus a hazai történettudomány 2018. évi állását számon kérni Hunyadi Mátyásról például a 19. századi tankönyveken, ugyanakkor – talán meglepő módon – előre kell bocsájtani azt a tanulságot, ami miatt mégis indokolt. Bár minden tankönyv bizonyos elemeiben egyedi, mégis elmondható, hogy különösen a 19. századiak, nagyon részletesen írnak Mátyásról, és néhány toposz¹⁷(mint például az áruhában a nép között járás) egyszerűen előtűnik, lényegében nem tartalmazzák azokat a toposzokat, amelyeket a fent idézett cikk vélelmez a közgondolkodásban. Ebből egyrészt az következik, hogy már a 19. századi tankönyveink hazafias büszkeségük és néhol mára dagályos, ámbár ízes stílusuk ellenére, meglehetősen árnyalt és modern narratívát képeznek Hunyadi Mátyásról, másrészt pedig ettől még a nemzeti emlékezet tartalmazhat toposzokat, ellenben ennek kialakításában jórészt nem ezek a középiskolai tankönyvek működtek közre. Ugyanakkor nem készült kérdőíves, reprezentatív mintán végzett felmérés¹⁸ Hunyadi Jánosról és Mátyásról, így legfeljebb a történészek saját korlátozott és egyedi tapasztalataik generalizálása alapján gondolhatják azt, hogy jelenleg is vannak-e, és ha igen, akkor milyen toposzok, vagy általuk vélelmezett értelmezési „hibák” a hazai közgondolkodásban.

19. századi tankönyvek 1867 előtt

Budai Ézsaiás (1766-1841) református püspök és a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja volt. 1794-től Debrecenben tanított, tankönyvét a protestáns iskolák használták.¹⁹ Ez az uralkodók sorrendjében haladva Hunyadi János tevékenységét I. Ulászló és V. László uralma alatt tárgyalja tizennyolc oldalban. Hunyadi Jánost és Kapisztrán Jánost egyaránt így jellemzi: „[...] örök emlékezetet érdemlenek: amaz hallatlan vitézségéért, és a' mellett fedhetetlen életéért, [...] ez, bátor buzgóságáért [...]”²⁰ Hunyadi származása kapcsán azt taglalja, hogy oláh vagy magyar származású volt-e.²¹ A nándorfehérvári diadalról pár mondat szerepel csak: Hunyadi a Dunán megverte a törököket, bejutott várba, majd megfutamtította őket. Sem a mára közismert Dugovics Titusz-történet, sem a harangszó nem kapott említést. A köztudatban gyakran vitatott kérdés az is, hogy Hunyadi János miért szegte meg a törökökkel kötött békét (amely az 1444. évi várnai vereséghez vezetett), és hogyan halt meg Cillei Ulrik a Hunyadi fiúkkal (László és Mátyás) 1456 végén folytatott zárt ajtók mögötti tárgyaláskor. Előbbit a pápa biztatásával, utóbbit azzal magyarázza, hogy Ulrik Lászlóra támadt. Hunyadi László 1457. évi kivégzésekor leírja a mára közismert történetet, miszerint a bakó harmadik csapására sem vált el László feje a nyakától.²² Hunyadi Mátyás uralmát nagyon részletesen, huszonnyolc oldalban tárgyalja, míg Corvin János csak említés szintjén szerepel. Mátyás uralmának

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

értékelésében nem az igazságosságra vagy a katonai sikerekre, hanem a patrónusi, tudománytámogató szerepkörre teszi a hangsúlyt.²³ Emberként úgy jellemzi Mátyást, mint aki rendkívül művelt, ugyanakkor hirtelen haragú, mégis vidám természetű uralkodó volt.²⁴

Spányik Glycerius (1783–1850) piarista szerzetes, gimnáziumi igazgató tankönyve²⁵ szintén az uralkodók sorrendje szerint tárgyalja a Magyar Királyság történetét, így Hunyadi János tevékenysége I. Ulászló (1440–1444) és V. László (1440–1457) uralmának alfejezete lett. Az utóbbi uralkodót Spányik IV. Lászlóként tünteti fel 1445 és 1457 között.²⁶ A kötet hat oldalban, részletesen tárgyalja Hunyadi János tevékenységét a belpolitikai eseményekkel egységben, a nándorfehérvári diadal csak említésszerűen tűnik fel. A szöveg mindössze Hunyadi János halálának leírásakor fogalmaz meg értékelést: „[...] *megholt tellyes élete folytával bémbizonyítván azt hogy [...] ámbár ellenségei bosszancsák [...] még sem kell soha is eltántorodni hazája szeretetétől, 's a' fejedelme eránt való hűségétől.*”²⁷ A már említett, két, máig nem teljesen tisztázott kérdésben is Budaihoz hasonlóan foglal állást: Hunyadi a pápa biztatására szegte meg a törökökkel kötött békét és vállalta fel a várnai ütközetet, illetve Cillei Ulrikot szerinte is azért ölték meg a Hunyadi-testőrök, mert karddal támadt Hunyadi Lászlóra.²⁸ László 1457. évi kivégzését nem részletezi. Mátyás uralkodását hét oldalban írja le, és ekképpen jellemzi: „*A' polgári dolgok igazgatásában bölcs, a' háborukban vitéz volt, 's a' tudományokat szerette.*”²⁹ A kötet idézi a közmondást, ami szerint meghalt Mátyás király, oda az igazság.³⁰ Mátyás fiát, Corvin Jánost mindösszesen megemlíti, miszerint harcolt a törökök ellen.³¹ Jól látható, hogy Budai tankönyvéhez képest a terjedelem rövidült, illetve Mátyás értékelésében megjelent egy új, hangsúlyos elem, az igazságosság.

Péczy József (1789–1849) debreceni református lelkész és tanár, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja könyve³² szintén az uralkodók sorrendjében halad, így Hunyadi János bel- és külpolitikai tevékenységének tárgyalása összefonódott a bárói harcok és uralkodói politika bemutatásával, mintegy nyolcvanöt oldal (!) terjedelemben. Az előző két tankönyvhöz képest itt a legnyíltabb és direktebb Hunyadi János méltatása: „[...] *oly éles látású, egyenes nézetű a' kormányzást illetőkben [ti. illető ügyekben], bölcs, előrelátó, magamérséklő a' tanács-teremben, mint bátor katona, páratlan hadvezér a' viadaltéren, nagy – még veszteségeiben is [...] kegyes, istenfélő, [...] fedhetetlen élete' minden rendiben [...].*”³³ Cillei Ulrik halálát az előző két kötetből eltérően magyarázza: Cillei merényletet tervezett a Hunyadiak ellen, ezt megakadályozandó ölték meg.³⁴ Hunyadi László kivégzését az előző két kötethez képest rendkívül részletesen, festőien, irodalmi regénybe illő stílussal ecseteli: „*Harmadszor is hozzácsapván [a hóhér] nagyob erővel, maga ugyan földre dült, de feje fenn –, 's roncsolt testében még annyi erő, lelkében annyi jelenlét – maradt, hogy csakhamar egész testével főlegyenesedve hivatkoznék ártatlanságára, melyet Isten csudálatosan bémbizonyított [...].*”³⁵ Mátyás uralkodására közel kilencven oldalt szán a szerző,³⁶ és ezen belül is szerepel egy különálló, huszonnégy oldalas értékelő fejezet *Mátyás' hibái 's érdemei* címmel. Ennek kezdő mondata világosan rögzíti az alaptézist: „*Mátyásnál még nem volt nagyobb királya a' magyarnak.*”³⁷ Ugyanakkor értékelése és érvelése komplex: 1. Már Mátyás uralma előtt gyűlt a tűz (a feszültségek metaforájaként használja), azaz nem akkor kezdődtek a problémák.³⁸ 2. „*Népét szokatlan adókkal terhelte, melyek valának épen az elégtelenség, 'lázadás' egyik oka: de szokottnál többek valának a' terhek is [...].*”³⁹ 3. Heves, indulatos, makacs volt, de így tudott úrrá lenni a belső zűrzavaron.⁴⁰ 4. Korának legnagyobb hadvezére és kiváló hadszervező volt.⁴¹ 5. A fekete sereg fenntartása felülmúlta a rendes katonai jövedelmeket, de az uralkodó még így is szánt forrást a tudományokra.⁴² 6. Minden kormányzati ügy az ő kezén ment keresztül.⁴³ 7. A legrettegettebb és egyben legszeretettebb uralkodó is volt.⁴⁴ 8. „[...] *igen*

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

kevés kihágások estek, 's általában véve szent volt a' törvény [...].⁴⁵ Egyetemet alapított, könyvgyűjteményt szervezett.⁴⁶ 9. Emberként „*nagy szív-erényekkel nagy ész-tehetséggel*” bírt.⁴⁷ Látható, hogy bár az értékelés pozitív, mégsem árnyalatlan. Corvin Jánosról röviden annyit ír, hogy kénytelen volt a vereségbe (ti. nem nyerhette el a trónt) a támogatóival együtt belenyugodni.⁴⁸

Schirchner Mór (1807–1877) piarista gimnáziumi igazgató (Pest, Veszprém, Vác), és 1858-tól az MTA levelező tagja volt. Könyve⁴⁹ egy jóval rövidebb és kétnyelvű (latin-magyar páros oldalas tükörfordított) munka, amely szintén az uralkodók sorrendjében halad, Hunyadi Jánost csak említi, Mátyás uralmára mindössze három oldalt szán, Mátyás kultúrátámogató szerepét emeli ki, és idézi a közmondást, miszerint vele meghalt az igazság is.⁵⁰ A kötet különlegessége, hogy tudtommal itt jelenik meg először Dugovics Titusz története.⁵¹

Horváth Mihály (1809–1878) csanádi címzetes katolikus püspök, 1877–1878-ban a Magyar Történelmi Társaság elnöke, kötete⁵² szintén uralkodók sorrendjében halad, de elődeihez képest röviden és tényszerűen fogalmaz. Hunyadi Jánost így jellemzi: „[...] *páratlan vezér és hazafi [...] rendíthetetlen becsületesség, buzgó vallásosság, szelíd jámborság és lángoló honszeretet [...]*”.⁵³ Mátyás uralmának ismertetése is sommás, mindössze öt oldalt kapott a kötetben. Lényegében egy oldalban reprodukálja, kevésbé részletesen és árnyaltan, a Péczely-féle értékelő részt. Ahhoz képest legfeljebb annyi újat mutat fel, hogy zárásként leírja, Mátyás legnagyobb problémája az volt, hogy nem volt törvényes utódja, csak Corvin János, de az ő érdekében már nem tudta megyni a bárók támogatását.⁵⁴

Rajcsányi János (1815–1889), evangélikus lelkész, Podmaniczky Ilka és Rózsi nevelője az 1840-es években, Magyarország története c. kötete⁵⁵ ugyancsak a röviden, tömören fogalmazó kötetek sablonját követi. Annyi újat viszont jelez, hogy Cillei Ulrikot talán a legnegatívabban ábrázolja, ekképpen: „*Az igaz magyarok gyászoltak [ti. Hunyadi János halála miatt], [...] de Cillei tombola örömeiben [...] László [ti. Hunyadi] fejét keresztül akarta hasítani [...], de ez a' csapást aranygyűrűjével föltartá, segítségért kiáltott, a' magyarok a' mellékszobából előtörtek 's a' szörnyeteget összevagdálák.*”⁵⁶ Jól látható ebben a narratívában, hogy a Hunyadi pártiak magyarok, míg Cillei nem, és éppen ezért „szörnyeteg” is egyben.

Bedeő Pál (1805–1873) katolikus plébános rövid, szép képekkel illusztrált tankönyve⁵⁷ röviden sommásan fogalmaz, alaphangját jól jellemzi annak leírása, hogy Hunyadi János miért ment Nándorfehérvárra: „[...] *hazája iránti szeretete és hűsége felbuzdult [...]*”.⁵⁸ Mátyásról szűk három oldalban ír, a narratíva kulcseleme itt is: „*Meghalt Mátyás király, oda az igazság.*” A kötetben Dugovics Titusz, illetve a Mátyás király álruhában történetek nem szerepelnek, ugyanakkor a Duna jegén történt királyválasztás igen sajátos formában igen: „[...] *a budapesti jégen kiállított Szilágyi katonasága elunván a hideget, Mátyást kikiáltotta [...]*”.⁵⁹

Dierner Endre (1803–1852) a Királyi Magyar Természettudományi Társulat rendes tagja tankönyve⁶⁰ lényegében egy zanzásított, kivonatolt jegyzet jellegű munka, amely értékeléseiben sommás, mégis komplex és kritikus. Hunyadi Jánosról így ír: „*Az országos dolgokban nem annyira tündöklött, mint a' hadi pályán, mellyen 22 csatát vívott, és csak kettőben vala vesztés [...]*”,⁶¹ míg Mátyás „[...] *nagyon indulatos és haragjában néha igazságtalan is volt, hogy adózással alattvalóit terhelte; de erényei csakugyan számosak és tetemesek valának árnyoldalainál.*”⁶²

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

Bocsor István (1807–1885) pápai református főiskolai tanár, királyi tanácsos tankönyve⁶³ a korábbi kötetektől eltérően ismerteti a Hunyadi család eredetét is, igaz, csak lábjegyzetben. E szerint János apja Vajk, édesanyja Morzinai [Morzsinai] Erzsébet, továbbá cáfolja azt, hogy János alacsony és idegen származású lett volna.⁶⁴ A kötet nagy terjedelemben ír Hunyadi Jánosról (csak Jánosról és László haláláról huszonöt oldalban) és Mátyásról (harmincöt oldalban). Hazafias hangvételét jól mutatja az 1443–44. évi hadjárat leírása: *„Így folyt le a véres hadjárat. Öt hónapig tartott. Öt erősség vetetett meg. Öt erős ütközet nyeretett meg. Soha győztesben nem villogtak magyar fegyverek. Soha magyar hőst szebb győzelmek nem díszítettek.”*⁶⁵ A Nándorfehérvári diadal leírásába már beemeli a Dugovics Titusz-történetet.⁶⁶ A korábbi kötetekhez képest a Hunyadi Jánosról és Lászlóról szóló részek legújított eleme a Hunyadi László kivégzésének következményeit leíró szöveg, amely országos felkelést és forradalmat vizionál festői szóképekben: *„Megrendítő volt a kivégeztetés hatása. Nemesek, pórok összekúcsolt kezekkel barangolák körül a várost, zokogva tódultak az utcákra, s ha fegyveres csapatok vissza nem riasztják, dühösen rohannak a királyi palotára. [...] A hamu alatt izzó szikra lobot vetett. Az ez alatt kiszabadult nagyok [...] egyik kezükben Endre [ti. II. András] bullájával, a másikban a forradalom zászlajával esküdtek bosszút [...]”*⁶⁷ Hunyadi Mátyás uralmának értékelésében a korábbi kötetekhez képest újszerű, hogy alapvetően jogi érvelést használ. Az 1471. évi sikertelen összeesküvés eredményét így írja le: *„A bel ellentétek elnyomattak. A széthúzó nagyok adomány- és erővel kibékítették. A haza minden erei a fejedelem kezében egy mederbe folytak össze. Így lőn Mátyásban személyesítve a legerősb államhatalom [...] s mind ez nem királyi önkénnyel [...] hanem minden nemesi formaságok megtartásával, tehát alkotmányos úton, a nép jogai és törvények uralma alatt.”*⁶⁸ A Mátyás-lecke végén egy tizenkét oldalas értékelés kapott helyet Mátyás jelleméről és uralmáról: 1. Idézi a mondást, amely szerint meghalt Mátyás, oda az igazság. 2. *„Mátyás a magyar szellem gyermeke [...] a mi volt Mátyás, az volt a magyar nemzet.”*⁶⁹ 3. *„A nemzet akkori jogállapota, mondhatni Mátyás törvényhozói lángesze s kormányzói erélye szüleménye volt.”*⁷⁰ 4. Kormányzati sikerének az volt az oka, hogy eréllyel fékezte meg az oligarchákat. 5. Rendelet és törvényalkotói tevékenysége a következő területeket fedte le: királyi tekintély erősítése, a haderő növelése, a pénzügyek szervezése, adók kivetése, az igazságszolgáltatás megszilárdítása, a nádori hivatal szabályozása. 6. Kultúraszervező tevékenységének ismertetésekor a pozsonyi egyetemet és a könyvnyomtatást említi. 7. Mátyás jellemének leírásában központi elem a *„Mátyás király álruhában”* toposz.

Batizfalvi István (1824–1899), a Pesti Evangélikus Gimnázium tanárának tankönyve⁷¹ ugyancsak a sommás összefoglaló munkák sorába tartozik. Egyik legnagyobb tartalmi újítása az, hogy nagyon részletesen ír Nándorfehérvár ostromáról, valamint Mátyást, már a fejezetcímben *I. Mátyás, az igazságos* néven említi. Továbbá viszonylag hosszan (fél oldal) ír arról, hogy milyen adományokkal próbálta Mátyás Corvin János útját a hatalom felé egyengetni.⁷²

Az 1867 előtti tankönyveknek két vonulata látszik, amelyek nagy terjedelemben, és amelyek vázlatosabb formában tárgyalják a Hunyadiakat. Közös jellemzőjük a hazafias és pozitív narratívaképzés, valamint, hogy a Hunyadi család eredete (elvétve), illetve a nándorfehérvári diadal kapcsán gyakran említett harangszó, továbbá Corvin János lényegében nem szerepel bennük. A bevezetésben ismertetett viszonypontokhoz képest gazdag tényanyag és komplex értékelés kapott helyet a költői, néha dagályos stílus ellenére is.

A dualizmus korának tankönyvei⁷³

Ladányi Gedeon (1824–1886) az MTA levelező tagja volt. Kötete⁷⁴ ekképpen értékeli Hunyadi Jánost: „*Egész Európa megsiratta a nagyember halálát, csak Cillej és czinkosai örültek rajta.*”⁷⁵ Ezzel Hunyadi és Cilleit is egyértelműen pozicionálja a narratívában, mint a korábbi tankönyvek is. Hunyadi László halálát nem részletezi a kötet, nem ismerteti a „háromszori sújtás” történetét, sőt, Dugovics Titusz nevét is csak megemlíti zárójelben a nándorfehérvári diadal tárgyalásakor. A kötet leírásai rövidek, egyszerűek, nem részletezők. Mátyás uralkodása is „csak” hét oldalas leírást kapott. A kötet Mátyást tartja a „*magyar nemzetnek legkedvesebb királynak*”,⁷⁶ és leírja a „Mátyás álruhában látogatta a népet” toposzt, azonban ezt kifejezetten komolyan is veszi. A korábbi kötetek, ha meg is említették, nem tényként, hanem érdekességként, anekdotaként tették ezt. Itt már egy olyan uralkodó képe bontakozik ki, akit imádozt a „népe”, és aki megvédte a szegényeket a gazdagoktól.

Mangold Lajos (1850–1912) budapesti egyetemi magántanár kötete⁷⁷ röviden és tényszerűen ismerteti Hunyadi János tevékenységét és Mátyás uralmát. Nem szerepelnek benne azok a toposzok, amelyek korábbi kötetekben említést vagy akár nagyobb hangsúlyt kaptak. Kifejezett és expressis verbis értékelő állásfoglalást sem tesz a szöveg. Mátyás uralmát rövid, pár soros fejezetekben tételesen ismerteti a következő témakörökre bontva: 1. háborúk (megválasztása, a csehek legyőzése, a Frigyes párt leverése, török hadjáratok, a cseh háború, a Frigyes elleni harcok); 2. belügyek (hadsereg, adók, nádori hivatal, törvénykezés, udvar, családi viszonyok és halála); 3. Mátyás-kori műveltség (Vitéz János és Hunyadi János mint tudósok, Mátyás patrónusi érdemei, tudományos intézetek, Corvina-könyvtár, hazai és külföldi tudósok, festészet, építészet, szobrászat, nyomdák és nyomtatványok). A kötet Corvin Jánosnak csak a nevét említi meg. Tulajdonképpen ez az a tankönyvi szöveg, ami a mai hazai mainstream-objektivistá narratívának teljesen megfelel, tömör, stílusa objektivitást sugall, tényközpontú, történetet, anekdotát, toposzt nem tartalmaz.

Varga Ottó (1853–1917) budapesti állami főgimnáziumi tanár kötete⁷⁸ Mangoldnál dagályosabb stílusban, de hasonlóképpen ismerteti a Hunyadiakat. Újítása abban áll, hogy ír Corvin Jánosról, sőt, talán annak okát is „leleplezi”, hogy a korábbi tankönyvek ezt miért nem tették: „*Csak egyetlen törvénytelen fia volt Mátyásnak: Korvin János [Mátyás] reája óhajtott volna szállítani azon Magyarországot, melyet ő állított meg a lejtőn [...] De nagy érdemei sem tudták ezt átvinni: az erkölcsös nemzet vonakodott trónjára emelni Jánost.*”⁷⁹ Amennyiben igaz az a posztmodern történetelméleti elem, hogy a történész, amikor a múlt valóságáról a történelmi narratívát képzi, saját magát (erkölcsi és egyéb meggyőződését, korábbi tudását stb.) is belevetíti (projekció) abba, akkor megkockáztatható, hogy ez a tankönyv – és véleményem szerint a korábbiak szerzői is – kínosnak tartották az oldalági gyermeket és Mátyás házasságon kívüli viszonyát, hiszen az nem fért össze a 19. századi, nyilvánosan vallott középpolgári erkölcsi nézetekkel.

Sebestyén Gyula (1848–1911) királyi tanácsos, az állami tanítóképző intézetek szakfelügyelője, az Országos Közoktatási Tanács titkára tankönyvében⁸⁰ *A Hunyadiak kora* fejezetcím alatt (ez a korábbi, uralkodók szerinti tagolástól eltérő) tárgyalja Hunyadi János és Mátyás tevékenységét. Corvin János csak az utódlás kapcsán került itt megemlítésre, de a már említett erkölcsi problémák miatt meglehetősen felemás módon: „*Mivel sem első, sem második házasságából nem volt gyermeke [...] János herceget fiává, örökösévé fogadta, udvarában neveltette.*”⁸¹ Sebestyén tehát úgy oldja fel az erkölcsi dilemmát (hiszen miként

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

közölhetné az általa piedesztálra emelt uralkodóról, hogy házasságon kívül született fia volt), hogy közöl két igaz állítást (hogy Mátyás házasságaiban nem született gyermeke, és János herceg a fia), de ezek között semmilyen összefüggésre, magyarázatra nem utal. Visszatérve a két Hunyadihoz, a kötet viszonylag tárgyyszerű, a legtöbb anekdotát nem emeli be, de Dugovics Titusz hőstettéről ír.⁸² Hunyadi Mátyás „igazságosságát” talán az eddig áttekintett tankönyvek közül a legárnyaltabban elemzi: „Az igazságosság volt kormányának alapja [...] olygarchákat [...] néha zsarnoki módon ostromozta és mindig féken tartotta [...] De azért a főúri családok sohasem voltak oly hatalmasok, gazdagok és az udvarhoz közel állók, mint éppen Mátyás alatt, a ki a régiek mellett az új főúri családoknak egész sorát emelte fel [...]”⁸³

Komárik István (1855–1940) jezsuita tanár kötete szintén a tömör, toposzmentes szövegek közé tartozik, amely tényszerűsége törekszik, az anekdoták ismertetése nélkül, ezen jellegű tankönyvekhez képest új jelenségeket nem mutat fel.⁸⁴

Szigethy Lajos (1863–1940), a budapesti evangélikus főgimnázium tanárának rövid kis kötete⁸⁵ két manapság is népszerű és vitatott toposzt említ Hunyadi János és a nádorfehérvári diadal kapcsán: Dugovics Titusz hőstettét és a déli harangszót a nádorfehérvári hősök emlékére.⁸⁶ Mátyás kapcsán is leír egy népszerű legendát, ami szerint a Duna jegén választották volna királlyá, bár itt kissé homályosan fogalmaz, ami érthető, mivel ma sem ismert pontosan mi történt a befagyott Dunán. Szigethy így ír: „Egyszer csak megúnta a nép óriási tömege az aggódó várakozást és künn az utczán, a Duna partján magának a folyamnak vastagon befagyott tükrén százezer ajakról egekig harsogott a szó [...]”⁸⁷ Míg egy új, népszerűtől írás szerint: „Az tehát biztos, hogy a választás nem a Duna jegén zajlott, de az nem egyértelmű, pontosan mi is történt a befagyott folyón. Egyesek szerint a polgárok vonultak ki, hogy nyomást gyakoroljanak a gyűlésre, mások azt állítják, a döntést ünneplő nemesség özönlött a befagyott folyóra, hogy ilyen módon is kifejezze egyetértését. A legkiábrándítóbb elmélet szerint pedig a Mátyás megválasztását leginkább szorgalmazó nagybátyja, Szilágyi Mihály – aki a szegedi megállapodás értelmében nem mellesleg a kormányzói tisztséget is bebiztosította magának unokaöccse megkoronázásának esetére – szervezte a 'spontán tömegmegmozdulást', hogy a vele érkező 15 ezer fegyveres mellett ezzel is 'megkönnyítse' az országgyűlés döntését.”⁸⁸ Szigethy értékelése Mátyásról különösen érdekes, mert a korábbi tankönyvektől eltérően nyíltan említi Corvin János származását: „Magyarországnak egész jövője másképp alakulhatott volna, ha Mátyás király munkáját hozzá méltó fiutód folytathatta volna. Ez azonban nem történhetett meg, mert a büszke magyar urak nem voltak hajlandók királyuknak elfogadni Mátyás fiát, Corvin Jánost, a kinek édes anyja csak egy egyszerű polgárcsaládból származott. Így azután Mátyás halála után szétdűlt, elveszett majdnem minden, a min ő nemzete dicsőségére munkálkodott. [...] Láttuk a nagy dolgokat, diadalmas háborúkat, a miket elvégzett, megvívott. Ezekben is nagy volt ő, de igazi nagysága mégis leginkább azokban az intézkedésekben tűnik ki, a melyek által Magyarország jólétét, műveltségét annyira emelte.”⁸⁹ A kötet érvelése jelentősen egyszerűsödött a korábbiakhoz képest: feltételezi, hogy van egységes nemzet, amelyért Mátyás dolgozott, és munkássága tovább vihető lett volna Corvin János által, akinek megbuktatására a bárók fő oka a büszkeség lett volna. A modern történettudomány ezeket a kérdéseket jóval komplexebben látja, és inkább reálpolitikai érvekkel magyarázza.

Marczali Henrik (1856–1940) történész, egyetemi tanár, 1893-tól az MTA rendes tagja volt. Könyve⁹⁰ tárgyyszerű, Dugovics Titusz itt is szerepel, de más Hunyadi Jánossal kapcsolatos toposz nem jelenik meg. Mátyás értékelésében kulcsszerepet kap az igazságosság

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

fogalmának tisztázása, amelyben egy paradoxont próbál feloldani Marczali: „Mily ridegen ragaszkodott a nemzet jogának minden betűjéhez az idegen királyokkal szemben. Ő ellenben a nemzet teljes beleegyezésével gyakorol szinte zsarnoki hatalmat. És a nemzet ezt nemcsak tűri, hanem jóváhagyja, mert csak jót várt tőle. Még a paraszt is kész lett volna halála után 'akár hárommnyi adót fizetni, csak kiáshatta volna Mátyás királyt'.”⁹¹ A szöveg ellentmondásossága nem pusztán abban rejlik, hogy narratívájában Mátyás zsarnoki hatalmat használ, de a jó cél érdekében, hanem abban, hogy a 19. század végi nemzeti eszme jegyében egy egységes politikai és lelki akarattal rendelkező közösséget feltételez. Ezért válik sarkossá és leegyszerűsítővé azon probléma feltárása, hogy mit is jelent a „Mátyás az Igazságos” kifejezés, és hogyan lehet ezt definiálni.

Jászai Rezső (1871–1952) piarista tanár tankönyvében⁹² már nem Hunyadi János van a királyok „alá rendelve”, hanem külön fejezetet kapott *Hunyadi János kora* címen, és éppen ebbe a leckébe került bele I. Ulászló király is. Hunyadi János itt már a kereszténység védőpajzsa, és ő fékezte meg a bárók hatalmaskodásait is.⁹³ Ettől eltekintve (és attól, hogy Dugovics Titusz is szerepel, bár csak a neve és zárójelben) a Jánosról és Mátyásról szóló leckék adatgazdagok, tárgyyszerűek és tényközpontúak, a mai történettudomány által toposznak minősített elemek hiányoznak. Sőt, Mátyás uralmának jellegzetességét talán a legéletszerűbben írja le, nem emleget zsarnokságot, diktatúrát, de még abszolutizmus sem: „Mint uralkodó, korlátlan kormányozta birodalmát. Voltak ugyan tanácsosai [...] de ez inkább csak formáság volt [...] **Szóval személyes uralkodó volt, aki mindent maga akart elintézni, és el is intézett.**”⁹⁴ Természetesen ez a szöveg is legitimálni akarja ezen „személyességet”, és ezt a 19. század végi nemzettudat visszavetítésével teszi (projektálás), érvényesítve ezzel a visszatekintő, retrospektív értékelést: „S a nemzet szívesen nézte el ez egyeduralmat, mert [...] látta, hogy önzetlen munkássága és minden intézkedése egyedül a nemzet javát szolgálja.”⁹⁵

Laurentzi Vilmos debreceni főreáliskolai tanár vékony kis érettségi segédkönyvében⁹⁶ meglepő módon a Hunyadiak nem is kapnak önálló leckét, csak említés szintjén tűnnek fel két leckében: *A fő- és köznemesség felújult rendi küzdelmeinek következményei* és *A mohácsi vész okai és jelentősége* címek alatt.

Kiss Lajos (1849-1912) főreáliskolai tanár kötete⁹⁷ szintén röviden, tárgyyszerűen ír, a korábbi tankönyvekben néhol szereplő történeteket nem említi. Mátyás királlyá választása itt is kissé homályos leírást kap: „Végre a 40.000 köznemes megunt a főurak hosszas tanácskozását s január 24-én a vár alá a Duna jegére sereglett és Szilágyi intésére Mátyást királlyá kiáltotta.”⁹⁸ Mátyást ekképpen értékeli a kötet: „[...] a korabeli uralkodók közt minden tekintetben az első helyen állott. [...] A gyengéket és az elnyomottakat mindig védte a hatalmasok ellen. Sok elbeszélés és adoma maradt fel arról, mily érdeklődést és jóindulatot tanúsított az alsó néposztály iránt. Áruhába öltözve, mint diák, mint vadász, vagy egyszerű munkás most itt, majd amott jelent meg kipuhatolva a visszaéléseket.”⁹⁹ Ez a sematikus és a népmondákat komolyan vevő, a tananyagba beemelő értékelés azért meglepő, mert egyrészt néhány korábbi tankönyv is megemlíti, de csak kevés veszi ennyire komolyan ezeket a történeteket, másrészt pedig a kötet ismertető részei rendkívül adatgazdagok, tényszerűek és toposzmentesek.

A dualizmus korszakának tankönyvei is sokfélék, de talán közös bennük, hogy legtöbbjük részletesen, adatgazdagon, hosszasan tárgyalja a Hunyadiakat, János eredetéről, illetve

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

Corvin Jánosról keveset írnak. A leckék az 1867 előtti leírásokhoz képest persze így is rövidebbek. Néhány ma is ismert anekdota fel-feltűnik úgy, mint Dugovics Titusz-történet vagy a Mátyás király álruhában „toposz”. Emellett nem teljesen egyértelmű a tankönyvi szövegekben sem (amelyik megemlíti), hogy mi is történt pontosan 1458 januárjában a Duna jegén. A hazafias gondolat nem csak a stílusban és a Hunyadiak pozitív (bár gyakran komplex!) megítélésben érhető tetten, hanem abban is, hogy több tankönyv Hunyadi Mátyás iránt egységes nemzeti akaratot és szeretetet feltételez.

A Horthy-korszak középiskolai tankönyvei

A Horthy-korszak általam vizsgált tankönyveiben látványosan csökken a tananyagtartalom és terjedelem a korábbiakhoz, különösen a 19. századi tankönyvekhez képest.

Madai Pál (1883–1967) tanügyi főtanácsos tankönyve¹⁰⁰ egy egész, bár viszonylag rövid – tízoldalnyi – fejezetet szentel a témának *A Hunyadiak kora* címen. A leckék meglehetősen tényyszerűek, leíró jellegűek, bár a középkor és a 20. század szellemiségének megfelelően belehelyezi a témát a keresztény kontextusba (a két idősík értékítélete izgalmasan keveredik), amikor is azt írja, hogy Hunyadi Jánost az isteni gondviselés állította a nemzet élére.¹⁰¹ A Hunyadi-leckék mentesek a mainstream történészek által jelenleg toposznak vagy legendának minősített narratív elemektől, mint például a Dugovics Titusz történet, a déli harangszó nándorfehérvári diadal miatti elrendelése, Mátyás megválasztása a Duna jegén vagy éppen a Mátyás király álruhában látogatta a népet történet.

Ember István (1885–1946) középiskolai tanár, tanfelügyelő, az Országos Közoktatási Tanács előadója kötete¹⁰² a narratív keretet a hősiesség és az Európa védőpajzsa gondolattal fonja össze, amikor azt írja, hogy „*Ekkor lett hazánk védőpajzsa Európának, Hunyadi János pedig legnagyobb hőse.*”¹⁰³ Érdeemes hozzátenni, hogy a szerző ebben a logikai rendszerben nem következetes, hiszen már a tatárjárás idején a Magyar Királyság ütközőterület és védőpajzs szerepbe került a keleti népek és a nyugat között. A hősiesség narratív keretében természetesen a tankönyvi szövegben szerepel Dugovics Titusz. A Mátyás-lecke is viszonylag rövid, öt oldal, ugyanakkor tényyszerű, egyedül a „meghalt a király, oda az igazság”, szinte minden tankönyvben felmerülő idiómáját említi a szerző.

A Miskolczi–Szolomájer-féle tankönyvben¹⁰⁴ a Hunyadiak a *Küzdelem a török hatalom ellen c.* tematikus blokkba kerültek. A nemzeti és keresztény narratíva szinte szó szerint úgy jelenik meg,¹⁰⁵ mint Madai Pál kötetében. A hősiesség hangsúlyozása itt is fontos, és úgy manifesztálódik, ahogyan az Ember-féle tankönyvben.¹⁰⁶ A Hunyadi Mátyásról szóló leckében szerepel Hunyadi Mátyásnak a Duna jegén történő megválasztása (ami a jelenlegi mainstream történészi álláspont szerint így nem történt meg). Mátyás igazságossága ebben a kötetben úgy fejeződik ki, hogy álruhában látogatta a népet és ellenőrizte a jog betartását.¹⁰⁷ E tankönyv újdonsága abban rejlik – miközben a ma már toposznak minősített történeteket reprodukálja –, hogy a legtöbb kötetből eltérően nemcsak megemlíti a csontmezei csatát és Corvin Jánost, hanem utóbbit kifejezetten minősíti, és az apjához viszonyítva tehetségtelen politikusnak tartja.¹⁰⁸

Bár a tankönyveket nem módszertani szemmel vizsgálja a jelen tanulmány, mégis fontos megjegyezni, hogy 1989 előtt nem jellemző a térképmelléletek használata. **Domanovszky Sándor** (1877–1955) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja kötetében¹⁰⁹ szerepel két kézzel

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

rajzolt, igényes kis térkép Hunyadi János törökellenes hadjáratairól és Mátyás külpolitikájáról.¹¹⁰ Meglehetősen röviden és tárgyyszerűen tárgyalja a témát, meglepő módon a nándorfehérvári diadalnak egy rövid bekezdést szentel. Valamint leírja – a mainstream történetírás ezt ebben a formában nem tartja valósnak –, hogy a pápa elrendelte, hogy déli harangszóval ünnepeljék meg a győzelmet.¹¹¹ Mátyás megválasztásáról a ma is leginkább elfogadott és „legújabb”¹¹² elméletet írja le, amely szerint a köznemesség felvonulva a Duna jegére nyomást gyakorolt a főnemességre.¹¹³ Mátyás kül- és belpolitikáját szintén rendkívül tömören és tárgyyszerűen írja le, az igazságosság kérdését pedig belehelyezi az igazgatási reformok és az átalakulás kontextusába; nem szerepelnek itt a Mátyás király álrühábatörténetek.¹¹⁴ Corvin Jánost csak megemlíti, a csontmezei csatát viszont nem.

Balanyi György (1886–1963) piarista szerzetes, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Jászai Rezsővel közösen írt kötetükben¹¹⁵ a *Kereszténység védőbástyája* alfejezetcím alá teszi Hunyadi János tevékenységét. A korábbi kötetekhez hasonlóan tárgyyszerűen ismerteti Hunyadi törökellenes hadjáratait, kormányzását, majd Nándorfehérvár ostromát mindössze öt sorban!¹¹⁶ Hunyadi Mátyás kapcsán ez a szöveg fogalmazza meg legmarkánsabban, hogy a tehetséget és nem a származást tekintette fontosnak. Személyiségének jellemzése erőteljes és ambivalens a szövegben: „[...] a hatalomban senkivel nem akart osztozni [...], kitűnően értett hozzá, hogy a maga akaratát a nemzet akarataként tüntesse fel [...], kegyetlen haragjával üldözte azt, aki hűtlennek [...] mutatta magát [...]. Abban a tekintetben is hamisítatlan renaissance-fejedelem volt Mátyás, hogy [...] a központi hatalom körének minél szélesebbre tágításán dolgozott.”¹¹⁷ Mátyás kül- és belpolitikáját objektivista, tárgyyszerűsége törekvő módon írja le, sőt még Corvin János származásának kérdését is megkerüli, mivel jogi fogalom helyett biológiai használ, és a „nagy király természetes fiá”-nak titulálja,¹¹⁸ ami igaz is.

A **Marczinkó-féle** többszerzős kötet¹¹⁹ hat oldalban vázlat- illetve jegyzetszerűen pár soros bekezdésekre tagolva tárgyalja a Hunyadiakat. Nyelvezetében tárgyyszerű, tartalmában annak ellenére korszerű, hogy leírja Dugovics Titusz történetét.¹²⁰ Ugyanakkor azt a ma a mainstream történészek körében inkább elfogadott nézetet tartalmazza, hogy a déli harangszót már a nándorfehérvári diadal előtt elrendelte a pápa,¹²¹ a köznemesség vonult a Duna jegére, hogy megválasztassák Mátyást,¹²² ugyanakkor Corvin Jánosnak csak a nevét említi meg.

Balogh Albin bencés szerzetes (1887–1958) könyve¹²³ Hunyadi Jánost a törökellenes hősi harc narratívájába helyezi el, olyannyira, hogy elsőként közöl képmellékletet is, Wagner Sándor Dugovics Titusz önfeláldozása (1853) című festményét. Mátyás uralmát mindösszesen három oldalban tárgyalja, de őt is, apjához hasonlóan, a hős, harcos király szerepébe helyezi. Illusztrációként itt is egy kép szerepel, Wagner Sándortól, amely az aláíratban a *Mátyás párviadala Holubárral* címet kapta, azonban ez *Mátyás király legyőzi Holubárt* címen ismert, az eredeti mára nem maradt fenn. Corvin Jánost és a csontmezei csatát a szöveg meg sem említi.

A Horthy-korszakra a tankönyvi leckék szövege jelentősen rövidült, a stílus egyszerűsödött, tárgyyszerűbb lett, ugyanakkor a tartalom korábbi részletgazdagsága részben ennek következtében sematizálódott.

A szocialista időszak Hunyadi-képe

Kosáry Domokos (1913–2007) történész, az MTA elnöke volt 1990 és 1996 között. Tankönyvében¹²⁴ már 1945-ben megjelenik a szocialista terminológia, ami anakronisztikusan hat, például, amikor a nagy honvédő háború mintájára „*a szultánok imperializmusa ellen folytatott nagy védelmi harc*”-ról ír a szerző.¹²⁵ Bár Hunyadi Jánosról kiemeli, hogy nagybirtokos, mégsem demitizálja, hanem azzal „menti fel”, hogy vagyonát az ország javára fordította. Hunyadi Jánosról jóval kevesebb tényről említ, mint a korábbi tankönyvek, látható a lexikális anyag csökkenése, nő a „töltő szövegek” hossza. A Horthy-korszak könyveiben kialakult nemzeti-hős-védőpajzs narratív kerete megszűnik,¹²⁶ ezek a kifejezések nem szerepelnek. A deheroizálás és elszemélytelenítés jegyében már Dugovics Titusz nem jelenik meg. A sokat említett déli harangszó kapcsán a mai mainstream történelmi álláspontot képviseli: a pápa imát rendelt el a győzelem emlékére.¹²⁷ Azokat a politikai toposzokat, amelyeket Horváth Richárd említett,¹²⁸ éppen, hogy nem a 19. századi tankönyvek, hanem Kosáry Domokos szövege mutatja fel, amikor is azt írja, hogy Mátyás függetlenítette hatalmát a báróktól és helyettük a középnemességgel lépett szövetségre.¹²⁹ A szocialista történetírás Habsburg-ellenessége sajátosan jelenik meg.¹³⁰ Már a 15. században komoly kritikák érték Mátyást a többi keresztény állam elleni aktív külpolitikája miatt. Kosáry két és fél oldalban magyarázza ennek okát, amit a Habsburg terjeszkedésben lát: Mátyásnak a Habsburg terjeszkedés ellen és miatt kellett nyugat felé aktív külpolitikát folytatnia. Mátyás, mint az igazságos és/vagy a népet álruhában látogató király, akivel meghalt az igazság, nem jelenik meg, Corvin Jánost és a csontmezei csatát a kötet pedig már meg sem említi. Kosáry kötetének 16-17. századi részeiben nyilvánul meg leginkább a szocialista korszak nemzettudata.¹³¹

A kora újkorra való rövid kitekintés három szempontból nem indokolatlan: (1) A mohácsi csata valójában nem elválasztható Mátyás uralmától, hiszen okai között gyakran felmerül az utolsó erőskezű nemzeti király halála. (2) A Habsburgokhoz való viszony Mátyás alatt és halála után is meghatározó probléma. (3) A törökök elleni harca a Magyar Királyság egyik fő feladata volt a 14. századtól 1718-ig. Kosáry ezt írja magyar kora újkor kapcsán: *„Mohács után következő több mint másfél századon át a török imperializmus ellen vívott védelmi harc volt a magyarság egyik főkérdése. De a részben meghódított ország többé már nem tudta ezt a védelmet pusztán a saját erejéből ellátni [...]. Csehországra és Magyarországra a Habsburg-hatalom szerzett befolyást, mely annál nagyobb lett, minél inkább igénybe vették a magyarok a Habsburg segítséget a török ellen. Mikor pedig e befolyás következtében a népre idegen politikai és katonai befolyás kezdett nehezedni, az általános elkeseredés nemzeti felkelésekben robbant ki. Ez volt a másik főkérdés: védelem a császárok németjellegű imperializmusa ellen.”*¹³² Ez meglehetősen egybecseng a szocialista rendszer egyik fő ideológusának, Mód Aladárnak az elképzelésével, aki szintén függetlenségi harcok sorozatában látta a hazai kora újkor történetének lényegét: *„A szocialista nemzetté átalakuló magyar nép történelemszemlélete, mint újat, valóban az osztályharc fokozott előtérbe állítását követeli. Ez az osztályharc azonban mind a parasztság, mind pedig a munkásosztály oldaláról tekintve 1514-től, 1703-on és 1848-on keresztül, 1919-ig és 1945-ig a függetlenségi harcokkal való összefonódottságában éri el tetőpontját. Az újat így a szocialista nemzet történelemszemlélete szempontjából nem az antifasiszta küzdelem eredményeinek, a népi demokráciához vezető út ideológiai megoldásának elvetése, hanem az osztályharc és a nemzeti fejlődés, a nemzeti és nemzetközi összefüggésének mélyebb*

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

megértése, s az ezzel kapcsolatos történelmi és ideológiai feladatok messzebbmenő tisztázása jelenti.”¹³³

Benda Kálmán (1913–1994), történész, az MTA rendes tagja kötete¹³⁴ nagyon hasonlít Kosáryéra, néhol szó szerinti egyezést mutat.¹³⁵ Ugyanakkor eltérések is vannak, például a déli harangszót itt a pápa rendelte el a nádorfehérvári diadal emlékére, illetve Mátyást Szilágyi parancsára a Duna jegére vonuló „*Hunyadi párti fegyverek*” választatták meg.¹³⁶ Mátyás bel-, illetve külpolitikáját ugyanabban a keretben tárgyalja, viszont megemlíti Corvin Jánost, mint törvénytelen fiút.

Varga Zoltán 1946-ban kiadott tankönyve¹³⁷ „üdítő”, később kiveszett színfolt – a narratív pluralizmus szemszögéből – a középiskolai tankönyvek között, mivel egyházi kiadvány, így nem tartalmaz szocialista narratívát és egy rövid időre megtartotta a nemzeti-keresztény keretrendszer, ami abban is megnyilvánul, hogy a nemzet, keresztény, hős szavak megjelennek e tankönyv szövegében. Ugyanakkor nem szerepel a kötetben Dugovics Titusz, Mátyás megválasztása a Duna jegén, „*Mátyás az igazságos és/vagy álrühában látogatta a népet*”-történet. Politikai keretként viszont átveszi a Kosáry-féle kötetben is szereplő elméletet: Mátyás a főúri hatalom ellensúlyozására a köznemesség befolyását erősítette.¹³⁸ A csontmezei csatát nem említi név szerint, de talán egyedülként részletezi Corvin vereségét, és nem őt, hanem legyőzőit, Kinizsit és Báthoryt tartja „erélytelennek”.¹³⁹

1949-re politikailag kiépült a szocialista egyeduralom, és ugyanebben az évben jelent is meg tankönyv.¹⁴⁰ A szerzők **Zsigmond László** (1907–1992) Kossuth-díjas történész, az MTA tagja, **Heckenast Gusztáv** (1922–1999) szintén Kossuth-díjas történész, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, **Pach Zsigmond Pál** (1919–2001) az MTA alelnöke és **Ravasz János** (1915–2004) Kossuth-díjas pedagógus, rövid ideig az ELTE oktatója. A kötet ideológiai keretét jelzi, hogy a Dózsa-féle parasztháború tizenhárom oldalas leckét, míg Hunyadi János két, Mátyás négy oldal terjedelmű leírást kapott. A nemzeti, hősi, keresztény narratíva teljesen megszűnik, és az azzal összefüggésbe hozható elemek (Dugovics Titusz, harangszó) sem szerepelnek. Hunyadi János, mint a saját és a köz érdekét is szemmel tartó birtokos jelenik meg.¹⁴¹ Mátyás itt is, nem mint az igazságos, hanem mint a központosított uralom megszervezője tűnik fel, és Corvin János sem szerepel a szövegben. Vagyis lényegében a Kosáry-féle narratíva ismétlődik, de jóval tényszerűbb stílusban, a szocialista frazeológiától mentesen.

Karácsonyi Béla (1919–1995) nem akadémiai kötődésű, de szintén Kossuth-díjas történész, aki a szegedi egyetemen oktatott. Tankönyve¹⁴² egyes tananyagterületeken visszalépés a szocialista narratívától, ami világosan manifesztálódik Hunyadi Jánosról alkotott értékelésében: „[...] a török háborúk legnagyobb hőse, a magyar történelem egyik legkiemelkedőbb, európai jelentőségű alakja.”¹⁴³ A Kosárynál látható magyarázatot (misperint Hunyadi János is oligarcha volt, de vagyonát legalább az ország érdekében használta) Karácsonyi viszont kibővítette még egy elemmel: nem pusztán a birtokait védte, hanem univerzális célja az volt, hogy ki akarta űzni a törököket Európából.¹⁴⁴ Nádorfehérvár ostromát a nemzeti összefogás példájává teszi: „*Hunyadi [...] bebizonyította, hogy a haza megvédését a magyar nép legszelesebb tömegeinek a bekapcsolásával lehet csak biztosítani.*”¹⁴⁵ Dugovics Titusz története nem szerepel a csata leírásában. Mátyás uralmának ismertetésében viszont rendkívül erőteljes a szocialista narratíva, ennek az elméleti kerete a központosított monarchia kiépítése. A szerző még Sztálinra is hivatkozik a szerző a központosított államok létrejöttének

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

elemzésekor.¹⁴⁶ Így itt is szerepel az a Horváth Richárd által toposznak tartott értékelés, amely szerint Mátyás a középnemességre támaszkodott a bárók ellenében.¹⁴⁷ Mátyás értékelésében a szerző tulajdonképpen összeegyeztette a szocialista és az azt megelőző narratívát úgy, hogy „*Mátyás történelmünk kiemelkedő alakja [...] természetesen feudális uralkodó volt s a rend, amelyet biztosított, feudális rend [...]*”.¹⁴⁸

Makkai László (1914–1989) történész, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa. Könyvének lektora Eperjessy Géza (1926–1988) az ELTE BTK történelem tanszékvezetője volt 1983–1998 között, és maga is sikeres tankönyvszerző. Makkai kötete¹⁴⁹ a Karácsonyi-féle Hunyadi János narratívát folytatja, számára Hunyadi a „nagy integrátor”, aki a társadalom báróellenes rétegeit egyesítette.¹⁵⁰ Nándorfehérvár ostrománál szerepel Dugovics Titusz története. Hunyadi Mátyás itt is a bárókat visszaszorító központosított, abszolutista állam építője. Corvin János itt is csak nevének említésével tűnik fel egy rövid pillanatra.

A fent említett **Eperjessy Géza** (1926–1998) történész **Benczédi Lászlóval** (1929–1986), az MTA TTI tudományos munkatársával közösen írt tankönyve¹⁵¹ rendkívül népszerű volt, 1966 és 1979 között tizennégy kiadást élt meg, és még az 1980-as években is megjelent. A közvetlen értékelő elemek kikerültek belőle, elsősorban az adatok és „tények” maradtak meg, amelyek megegyeznek a szocialista korszak korábbi tankönyveivel. A szocialista narratívára a szóhasználat már nem emlékeztet, legfeljebb a tananyagtartalom szelektálása és az értelmezési keret azonos. Dugovics Titusz története, illetve Corvin János egyáltalán nem szerepelnek. A narratíva kulcseleme továbbra is törökellenes harc és a központosítás.

Walter Mária középiskolai tanár tankönyve¹⁵² 1984-ben jelent meg először, ezáltal a szocialista korszak terméke, ugyanakkor a rendszerváltozás után is népszerű és elterjedt volt a középiskolákban. Egy oldal terjedelmű részt szán Hunyadi János pályájának bemutatására, és összegzése lényegében megegyezik a Kosáry-féle, szocialista korszakra jellemző értékeléssel: „*a török visszaverésére fordította összes javait*”.¹⁵³ Dugovics Titusz történetét leírja a nándorfehérvári diadal kapcsán, ugyanakkor a déli harangszó kapcsán a legújabb mainstream történészi álláspontot képviseli: III. Callixtus pápa még a csata előtt (a vereségre számítva) elrendelte a harangszót, de mire a bulla megérkezett, a diadal híre is elterjedt, így a kettő összefonódott.¹⁵⁴ Hunyadi Mátyás értékelésében szintén a Kosáry Domokos által kialakított paradigma köszön vissza: Mátyás a köznemesekkel összefogva akarta megfékezni a bárókat,¹⁵⁵ gazdasági-közigazgatási reformjaival pedig az állam központosítását akarta elérni.¹⁵⁶ A trónutódlás problémája és Corvin János pedig összesen három sort kapott.¹⁵⁷ Walter Mária kötete azért fontos, mert általa a szocialista frazeológiától mentesen, de lényegében a szocialista tankönyvekre jellemző narratíva került át az 1990-es évek közgondolkodásába is. Itt a hősiesség, a nemzeti-keresztény egység nem szerepel, Mátyás „igazságosságáról” pedig a hangsúly a központosító reformokra került át. A trónöröklés kapcsán Corvin János nevét megemlíti, de semmi egyebet nem.

A szocialista középiskolai történelem tankönyvi narratíva markánsan eltér a korábbiaktól, amennyiben a Horthy-korszak tankönyveiben kiteljesedett nemzeti-hős-védőpajzs narratív kerete megszűnik már a Kosáry-féle 1945-ben kiadott tankönyvben. A szocialista korszakban Hunyadi János értékelésének központi eleme a törökellenes harc lett, míg Hunyadi Mátyás esetében az „igazságos” kifejezés a központosító, abszolutista tartalommal töltődött fel.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

Kitekintés

Zárásként két, a 2000-es években is meghatározó, emblemikus kötetet vettem górcső alá, amelyek széles körben voltak használatosak a hazai közoktatásban, illetve több változatban is megjelentek.

Az egyik a **Száray–Szász**-féle tankönyv, amely először 2000-ben látott napvilágot.¹⁵⁸ Ez módszertani értelemben is már egy modern tankönyv, kiemelésekkel, főszöveggel, két apróbetűs kiegészítő anyaggal, képekkel, térképekkel stb. A főszöveg lényegében az *expressis verbis* értékelés helyett a tényközlésre szorítkozik, amely az objektivitás látszatát kelti (mivel objektív történelmi narratíva nincsen). Így például megállapítja, hogy Hunyadi János az ország egyik legnagyobb bárója, vagy hogy eredményesen harcolt a törökök ellen, de ezen kijelentések nem kaptak magyarázatot.¹⁵⁹ A nándorfehérvári csatát részletesen, fő- és forrásszöveggel, térképpel magyarázza, Dugovics Titusz történetét nem írja le. Mátyás uralmát a *Mátyás, a nagyhatalmú király* és *Mátyás, a hódító* c. leckékben tárgyalja. Az ifjú királyt e kötetben is a Duna jegén választották meg.¹⁶⁰ A kötet nem mondja ki, de az adatok válogatásával arra céloz, hogy Mátyás a köznemességre támaszkodott a bárók helyett, például leírja, hogy bárói rangú kincstartó helyett nemesi vagy polgári rangúakat nevezett ki.¹⁶¹ A trónutódlás kérdése kapcsán viszonylag bőven ír Corvin Jánosról, pontosabban Mátyás intézkedéseiről, amelyekkel fia útját kívánta egyengetni.

A **Szabó-Závodszy**-féle kötet¹⁶² ritkán, de nyíltabban minősít, mint a Száray-féle kötet, de nem személyt, hanem inkább eseményt, például „*Hunyadi katonai teljesítménye a maga korában páratlan volt.*”¹⁶³ A könyvben a nándorfehérvári ütközet külön olvasmányt kapott, amely leírja Dugovics Titusz, Hunyadi öreg katonájának (más tankönyvben ezt így nem láttam) a történetét. Mátyást megválasztották, de a Duna jege nem kerül említésre. Mátyás uralmát azonban nem a korábbi abszolutista-központosító modellbe helyezi, hanem azt írja, hogy a rendi kormányzás kereteit használta, az elődeinél ügyesebben.¹⁶⁴ Mátyás életművét is a többi kötettől eltérően értékeli: „*A király halála után visszaállt az az állapot, amely uralkodása kezdetét jellemezte: újra főurak kezébe került a hatalom.*”¹⁶⁵

Összefoglalás

Közel kétszáz év középiskolai tankönyveinek¹⁶⁶ áttekintése során kirajzolódnak bizonyos nagy trendek.

Egyrészt látható, hogy a Hunyadiakról szóló leckék adatgazdagok, de a kezdeti nagy terjedelem és tényanyag folyamatosan csökkent.

Másodsorban, bizonyos – mára toposznak vagy legalábbis adott formájában vitatottnak minősített – történetek (Dugovics Titusz létezése, a déli harangszó elrendelése a nándorfehérvári diadal emlékére, Mátyás megválasztása a Duna jegén, Mátyás király áruhában stb.) folyamatosan feltűnnek ilyen-olyan formában, de ez minden történelmi korszakban esetleges, azaz sokkal inkább az adott tankönyvszerzőtől függ.

Harmadrészt, némileg meglepő módon úgy tűnik, hogy az 1867 előtti tankönyvek Mátyás-képe sok szempontból a legmodernebb, messze megelőzi korát, még a patinás nyelvi stílus ellenére is.¹⁶⁷

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

Negyedsorban az látszik, hogy a Horthy-korszak tankönyveiben teljesedik ki a „nemzeti-keresztény-hős-védőpajzs” narratíva a Hunyadiak esetében, és ez a szocialista korszak tankönyveiben szinte teljesen lebomlik. Ugyanígy a „Mátyás az igazságos” kijelentés tartalma is megváltozik, mert míg a 19. századi kötetekben ez gyakran Mátyás személyes igazságosságát jelzi, addig a 20. századi narratívában ez az igazgatási reformokat jelenti. Ezen igazgatási reformok a szocialista tankönyvekben a centralizált-abszolutista állam kiépítését jelentik. A legújabb akadémiai történészi álláspont (vö. a tanulmány elején) szerint például „Általánosan elterjedt vélekedés, hogy [Mátyás] hatalmát jelentős részben a köznemességre és a városokra 'támaszkodva' tudta megőrizni a hataloméhes és egymással is vetélkedő főnemeseikkel szemben. Nos, ez a vélekedés a forrásokkal még köszönőviszonyban sincs.”¹⁶⁸ Ez az elmélet a szocialista időszak minden tankönyvében megtalálható, és markánsan megjelenik. Ugyanezen már idézett akadémiai álláspont alapján létezik egy toposz, ami szerint Beatrix királyné ölte volna meg Mátyást. Ennek nem találtam nyomát az általam átnézett középiskolai tankönyvekben. Végezetül pedig Corvin János és a csontmezei csata inkább csak említés szintjén jelenik meg a szocialista tankönyvekben.

FORRÁSJEGYZÉK

- BALANYI György – JÁSZAI Rezső (1931): *Magyarország története a fiúközépiskolák VIII. osztálya számára*. Lampel, Budapest.
- BALOGH Albin (1942): *Magyarország történelme*. Szent István Társulat, Budapest.
- BATIZFALVI István (1863): *Magyarország története gymnasiumi kézikönyvül*. Hornyánszky–Hummel Nyomda, Pest.
- BEDEŐ Pál (1843): *Magyarok története a vezérek s királyok képeivel*. Pozsony.
- BENDA Kálmán (1945): *Magyarország története az őskortól napjainkig*. Szikra, Budapest.
- BOCSOR István (1861): *Magyarország történelme különös tekintettel a jogfejlésre*. Református Főiskola Nyomdája, Pápa.
- BUDAI Ézsaiás (1811): *Magyar ország históriája a mohátsi veszedelemig*. Csáthy Nyomda, Debrecen.
- DIERNER Endre (1846): *Magyarhoni történetek*. Kilián, Pest.
- DOMANOVSKY Sándor (1931): *Magyarország története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- EMBER István (1926): *A magyar nemzet története*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- EPERJESSY Géza – BENCZÉDI László (1967): *Történelem a Gimnáziumok II. osztálya számára*. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HORVÁTH Mihály (1841): *A magyarok története Európába költözésöktől mostanig*. Eggenberger–Heckenast, Pest.
- JÁSZAI Rezső (1904): *Magyarország oknyomozó története. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Lampel, Budapest.
- KARÁCSONYI Béla (1952): *A magyar nép története. A középiskolák számára. I. rész*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- KISS Lajos (1916): *Magyarország története a legrégebb időkől a mohácsi vészig. A középiskolák III. osztálya számára.* Második kiadás. [Református Főiskola], Sáropatak.
- KOMÁRIK István [1899]: *Magyarország oknyomozó története. A középfokú iskolák VIII. osztálya részére.* Jurcsó Antal Könyvnyomda, Kalocsa.
- KOSÁRY Domokos (1945): *Magyarország története az őskortól a szatmári békéig.* Szikra, Budapest.
- LADÁNYI Gedeon (1870): *A magyar nemzet története rövid kivonatban.* Harmadik kiadás. Telegdi, Debrecen.
- LAURENTZI Vilmos (1912): *Magyarország oknyomozó története. Hetvenöt kérdésben. Érettségi segédkönyv.* Herz, Brassó.
- MADAI Pál (1926): *Magyarország történelme.* Franklin Társulat, Budapest.
- MAKKAI László (1963): *Történelem az általános gimnáziumok II. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- MANGOLD Lajos (1883): *A magyarok története a középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák használatára.* Franklin Társulat, Budapest.
- MARCZALI Henrik (1904): *Magyarország története. Középfokú iskolák számára.* Athenaeum, Budapest.
- MARCZINKÓ Ferenc – PÁLFI János – VÁRADY Erzsébet (1941): *A magyar nemzet elbeszélő története.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- MISKOLCZY István – SZOLOMÁJER Tasziló (1931): *Magyarország története.* Szent István Társulat, Budapest.
- PÉCZELY József (1837): *A magyarok története. Második darab.* [K. n.], Debrecen.
- RAJCSÁNYI János (1843): *Magyarország története.* Hartleben, Pest.
- SCHIRKHUBER Móricz (1837): *Magyarok története a mohácsi veszedelemtől fogva a mostani időkig. Deákul és magyarul előadva.* Trattner és Károlyi Nyomda, Pest.
- SEBESTYÉN Gyula (1890): *A magyar nemzet története. A középiskolák alsó osztályai számára.* Méhrner Vilmos, Budapest.
- SPÁNYIK Glycerius (1833): *Magyar Ország' rövid históriája.* Trattner, Pest.
- SZABÓ Péter – ZÁVODSZKY Géza (2002): *Történelem II. a középiskolák számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- SZÁRAY Miklós – SZÁSZ Erzsébet (2005): *Történelem II. Középiskolák számára.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- SZIGETHY Lajos (1900): *Magyarok története. Első rész. A mohácsi veszedelemig. Középiskolák III. osztálya számára.* Singer és Wolfner, Budapest.
- VARGA Ottó (1886): *A magyarok története a tanterv alapján középiskolák alsó oszt. szám.* Franklin Társulat, Budapest.
- VARGA Zoltán (1946): *Magyarország története I. A szatmári békéig.* Országos Református Tanáregyesület, Debrecen.
- WALTER Mária (1992): *Történelem II. osztály.* 8. javított kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ZSIGMOND László – HECKENAST Gusztáv – P[ACH]. ZSIGMOND Pál – RAVASZ János (1949): *Történelem a középiskolák III. osztálya számára.* Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

IRODALOM

- ÁGOSTON Balázs – KÁDÁR István – SINKOVICS Ferenc – SZAKÁCS Gábor – TARICS Péter–ZSEBŐK Csaba (2006): Ahogyan ők látnak minket. *Demokrata*, 30. évf. ápr. 12.
<https://demokrata.hu/velemen/ahogy-ok-latnak-minket-57876/> (Letöltés: 2020. máj. 18.)
- ALBERT B. Gábor (2012): Piaristák történelemtankönyvei, piaristák tankönyvválasztása. Gondolatok a Horthy-korszak tankönyvhasználat-történetéhez. *Iskolakultúra*, 22. évf.12. sz. 46–55.
- ALBERT B. Gábor (2019): Az „első órák” történelemtankönyvei a második világháború hullámverésében (Korirányok, geopolitikai irányváltások 1938 és 1945 között a jelenkor-történeti részek tárgyalásakor) *Neveléstudomány*, 7. évf. 3-4. sz. 45–53.
<https://doi.org/10.21549/NTNY.27.2019.3.3>
- BBC History Magazin (2013): Nem a Duna jegén lett király Mátyás.
https://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/01/24/mi_tortent_a_duna_jegen_matyas_kiralyl/ (Letöltés: 2021. máj. 25.)
- BORDÁS Sándor (2020): *A magyar kultúra történelmi traumái*. Ráció, Budapest.
- Dolmányos István ism. (1953): A magyar nép története középiskolák számára I–III. Tankönyvkiadó, Budapest, 1952. *Századok*, 87. évf. 2–3. sz. 442–445.
- HORVÁTH Richárd (2018): Mesék és sztereotípiák helyett: Mátyás király és uralkodása.
https://mta.hu/tudomany_hirei/mesek-es-sztereotipiak-helyett-matyas-kiraly-es-uralkodasa-108635 (Letöltés: 2021. máj. 21.)
- HORVÁTH-LUGOSSY Gábor – ILLIK Péter: „Cselt vetett a forgó szerencse”. A pozsonyi csata recepciója a hazai tankönyvekben. *Történelemtanítás*, (LVII.) *Új folyam XIII. évf. 2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/08/horvath-lugossy-gabor-illik-peter-cselt-vetett-a-forgo-szerencse-13-02-08/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ILLIK Péter (2011): A Molnár Erik-vita kora újkortörténeti vonatkozásai. In: ILLIK Péter: *Történészek, viták a 16–17. századi magyar történelemről*. L’Harmattan, Budapest, 17–29.
- ILLIK Péter (2015): *A Mohács-kód. A csatavesztés a magyar köztudatban*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest.
- ILLIK Péter (2016a): Az OFI kísérleti történelem-tankönyvének kora újkori részeiről. In: ILLIK Péter (szerk.): *A tanár, a történész és a komplex*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 18–27.
- ILLIK Péter (2016b): Rákosi perej, avagy van-e válasz Rákosinak?
https://horthykorszak.blog.hu/2016/07/16/rakosi_perei_avagy_van-e_valasz_rakosinak (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ILLIK Péter (2017): Horthy. Korszak. Értékelés. Az 1945 után kiadott hazai középiskolai tankönyvekben. In: ILLIK Péter (szerk.): *Különvélemény. A mainstream magyar történelem határán*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 309–385.
- ILLIK Péter (2018): Tanulj tinó, avagy a mohácsi csata a hazai tankönyvekben. In: BOTLIK Richárd – ILLIK Péter: *A mohácsi csata (1526) másképpen. A nagy temető?* Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 229–243.
- ILLIK Péter (2019): A kora újkor az 1945 utáni hazai középiskolai történelem tankönyvekben. In: ILLIK Péter (szerk.): *A történészcéh alkonya*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 175–229.
- ILLIK Péter (2020): A magyar kultúra egyik legnagyobb traumája a kommunista diktatúra térhódítása volt.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- <https://magyarnemzet.hu/kultura/2020/10/a-magyar-kultura-tortenelmi-traumai> (Letöltés: 2021. máj. 21.)
- ILLIK Péter (2022): A tizenöt éves háború a középiskolai tankönyvekben, avagy „Kanizsa elveszett”. *Történelemtanítás, (LVII.) Új folyam XIII. évf. 1. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/04/illik-peter-a-tizenot-eves-haboru-a-kozepiskolai-tankonyvekben-avagy-kanizsa-elveszett-13-01-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2023a): Forradalmak a szocialista középiskolai történelemtankönyvekben. *Történelemtanítás, (LVIII.) Új folyam XIV. évf. 3. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/11/illik-peter-forradalmak-a-szocialista-kozepiskolai-tortenelemtankonyvekben-14-03-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2023b): Cillei halála és a Hunyadiak. Narratív törésvonalak.
<https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfordulok-hu/cillei-halala-es-a-hunyadiak-narrativ-toresvonalak?highlight=WyJodW55YWRpliwFxF1MDBIMXN6bFxF1MDBmMyJd> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2023c): Mód Aladár történelemszemlélete.
<https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfordulok-hu/mod-aladar-tortenelemszemlelete?highlight=WyJtXHUwMGYzZCIsImFsYWRcdTAwZTFyIlI0=> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2024a): Hősnarratívák és hősképzés: végváriak a középiskolában. *Történelemtanítás, (LVIII.) Új folyam XIV. évf. 4. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/01/illik-peter-hosnarrativak-es-hoskepzes-vegvariak-a-kozepiskolaban-14-04-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2024b): Bocskai szabadságharca és koronája a középiskolai tankönyvekben. *Történelemtanítás, (LIX.) Új folyam XV. évf. 2024. 1-2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/06/illik-peter-bocskai-szabadsagharca-es-koronaja-a-kozepiskolai-tankonyvekben-15-01-06/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
  - ILLIK Péter (2024c): A Szent Korona-eszme 200 éve a hazai közoktatásban. In: *A Magyarországtudó Intézet Évkönyve 2023*. Megjelenés előtt. Várható megjelenés: 2024.
  - IMRE Mihály (1995): „Magyarország panasza”: *A Querela Hungariae toposz a XVI-XVII. század irodalmában*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
  - KRISTÓF János [é. n.]: Dr. Madai Pál.
http://fmg.hu/sites/default/files/egykori_tanarok_diaok/egykori_tanarok/dr_madai_pal.pdf (Letöltés: 2021. máj. 25.)
  - LAJTAI László (2017): Genealógia és nemzetépítés. Hunyadi János származásának újraértelmezései a 19. század és a 20. század elejének magyarországi történetírásában és tankönyveiben. *Kommentár, 11. évf. 2. sz. 100–127.*
<http://www.kommentar.info.hu/uploads/2017/2/1580391927.pdf> (Letöltés: 2021. okt. 10.)
  - MÉSZÁROS István (1967): Egy XV. század végi tankönyv példaszövegei Mátyás királyról. *Magyar Könyvszemle, 83. évf. 4. sz. 357–364.*
  - MIKLÓS Péter (2019): A Hunyadi-kultusz a két világháború közötti Magyarországon. *Szeged. A város folyóirata. Várostörténet, kulturális és közéleti magazin, 31. évf. 7–8. sz. 38–43.*
  - MISKOLCZY Ambrus (2020): Hunyadi János kultusza. *2000. Irodalmi és társadalmi havi lap, 32. évf. 3. sz. 61–78.*

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia (2023): A mohácsi csata az 1867 és 1945 közötti középiskolai történelemtankönyvekben. In: Kojanitz László (szerk.): Korszerű történelemoktatás. Belvedere, Szeged, 67–87.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/82232/1/2023_korszeru_tortenelemoktatás_067-085.pdf
(Letöltés: 2024. jún. 15.)
- TARAFÁS Imre (2016): „A hazánkban lakó különféle nemzetiségek.” Magyarországi nemzeti kisebbségek reprezentációja a dualizmus kori középiskolás történelemtankönyvekben. *Sic itur ad astra*, 65. sz. 165–197.
- TARJÁN M. Tamás [é. n.]: 1456. június 29. III. Callixtus pápa elrendeli a „déli harangszót”.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1456_junius_29_iii_callixtus_papa_elrendeli_a_deli_harangszot/ (Letöltés: 2021. máj. 25.)
- TRINGLI István (2008): A Mátyás-kép a történetírásban.
<https://tte.hu/media/pdf/tringli2008.pdf> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- SZŐCS Tibor (2015): Egy mítosz nyomában – a sosemvolt nándorfehérvári hős, Dugovics Titusz. Újkor.hu:
<https://ujkor.hu/content/egy-mitosz-nyomaban-a-sosemvolt-nandorfehervari-hos-dugovics-titusz> (Letöltés: 2021. máj. 18.)

ABSTRACT

Illik, Péter

Is the Truth Gone? The memory of János Hunyadi and Mátyás Hunyadi in Hungarian secondary school history textbooks

The present study is a narrative trend analysis that examines how 19th and 20th century Hungarian secondary school textbooks evaluated the activities of the Hunyadis, especially János and Mátyás. The study proceeds based on the major historical periods as it presents the narrative of the 19th century textbooks before the Compromise, the dualism, the Horthy era and the socialist volumes. Firstly, it can be seen that the lessons on the Hunyadis are rich in data, but the initial large volume and factual material has steadily declined, due to the change in curricular content brought about by external regulators. Secondly, certain stories (the existence of Titus Dugovics, the ordering of the noon bell commemorating the triumph of Nándorfehérvár, the election of Matthias on the Danube ice, King Matthias in disguise, etc.), which have since become topos or at least controversial in their current form, are constantly appearing in one form or another, but this is a contingent phenomenon in every period as it depends more on the textbook author. Thirdly, somewhat surprisingly, the image of Matthias in the pre-1867 textbooks seems in many ways to be the most modern, far ahead of its time, even with the patina of language. Fourthly, it seems that it is in the textbooks of the Horthy era that the "national-Christian-heroic-protector" narrative of the Hunyadis is fully developed, and it almost completely diminished in the textbooks of the socialist era. Likewise, the content of the 'Matthias the just' statement changes, because while in the 19th century volumes it often refers to Matthias' personal justice, in the 20th century narrative it refers to administrative reforms and centralising efforts.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

JEGYZETEK

- ¹ Ezúton is köszönöm Szabó Károly, az OH-OPKM munkatársa szakmai segítségét. Jelen tanulmány a korábbi ilyen témájú és jellegű írások módszertanát követi. Lásd például ILLIK Péter (2016a): Az OFI kísérleti történelemtankönyvének kora újkori részéről. In: ILLIK Péter (szerk.): *A tanár, a történész és a komplex*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 2016. 18–27.; ILLIK Péter (2017): Horthy. Korszak. Értékelés. Az 1945 után kiadott hazai középiskolai tankönyvekben. In: ILLIK Péter (szerk.): *Különvélemény. A mainstream magyar történelem határán*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 309–385.; ILLIK Péter (2019): A kora újkor az 1945 utáni hazai középiskolai történelem tankönyvekben. In: ILLIK Péter (szerk.): *A történészcéh alkonya*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 175–229.
- ² ILLIK Péter (2021): Hunyadi János és Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben: <https://www.youtube.com/watch?v=vOMs2Wqz6I> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ³ Számos módszertani kutatás, valamint a jelen tanulmány módszerétől eltérő kutatási irány létezik, amelyek jelen esetben kevésbé relevánsak. Ezekről részletesen: ILLIK (2017) 309–310. Ezen írás megközelítésének különbségét jól mutatja a következő példa: Illik a mohácsi csata tankönyv-tartalmi kutatása során szövegrészleteket vizsgálva többek között arra jutott, hogy a politikum nem befolyásolta az értékeléseket, és a szaktudományos eredmények sem hatottak a tankönyvek tartalmára. Vö. ILLIK Péter (2018): Tanulj tinó, avagy a mohácsi csata a hazai tankönyvekben. In: BOTLIK Richárd – ILLIK Péter: *A mohácsi csata (1526) másképpen. A nagy temető?* Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 243. Molnár-Kovács Zsófia éppen Illikre hivatkozva – MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia (2023): A mohácsi csata az 1867 és 1945 közötti középiskolai történelemtankönyvekben. In: KOJANITZ László (szerk.): *Korszerű történelemoktatás*. Belvedere, Szeged, 69. http://acta.bibl.u-szeged.hu/82232/1/2023_korszeru_tortenelemoktatas_067-085.pdf (Letöltés: 2024. jún. 15.) –, de teljesen más módszerrel, kvantitatív kutatásokat végzett (megszámolta a vizsgált tankönyvekben a mohácsi csatára vonatkozó kifejezéseket) és megerősítette a történészek számára ismert jelenséget, hogy Mohács egy veszteségszimbólum. Vö. MOLNÁR-KOVÁCS (2023) 82. A hazai történészek inkább ennek céljáról és hatásairól vitáznak. Vö. ILLIK Péter (2015): *A Mohács-kód. A csatavesztés a magyar köztudatban*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest, 9. Jelen írás a két lehetőség közül az előbbi módon, azaz kvalitatív tartalom vizsgálati módszerrel, nem pedig kvantitatívvá elemez.
- ⁴ Például ILLIK (2017);
ILLIK (2018);
ILLIK Péter (2019): A kora újkor az 1945 utáni hazai középiskolai történelemtankönyvekben. In: ILLIK Péter (szerk.): *A történészcéh alkonya*. Unicus Műhely Kiadó, Budapest;
HORVÁTH-LUGOSSY Gábor – ILLIK Péter (2022): „Cselt vetett a forgó szerencse”. A pozsonyi csata recepciója a hazai tankönyvekben. *Történelemtanítás*. (LVII.) *Új folyam XIII. évf. 2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/08/horvath-lugossy-gabor-illik-peter-cselt-vetett-a-forgo-szerencse-13-02-08/forgo-szerencse-13-02-08/> (Letöltés: 2024. jún. 15.);
ILLIK Péter (2022): A tizenöt éves háború a középiskolai tankönyvekben, avagy „Kanizsa elveszett”. *Történelemtanítás*, (LVII.) *Új folyam XIII. évf. 1. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/04/illik-peter-a-tizenot-eves-haboru-a-kozepiskolai-tankonyvekben-avagy-kanizsa-elveszett-13-01-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.);
ILLIK Péter (2023a): Forradalmak a szocialista középiskolai történelemtankönyvekben. *Történelemtanítás*, (LVIII.) *Új folyam XIV. évf. 2023. 3. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/11/illik-peter-forradalmak-a-szocialista-kozepiskolai-tortenelemtankonyvekben-14-03-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.);
ILLIK Péter (2024a): Hősnarratívák és hősképzés: végváriak a középiskolában. *Történelemtanítás*, (LVIII.) *Új folyam XIV. évf. 4. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/01/illik-peter-hosnarrativak-es-hoskepzes-vegvariak-a-kozepiskolaban-14-04-07/> (Letöltés: 2024. jún. 15.);
ILLIK Péter (2024b): Bocskai szabadságharc és koronája a középiskolai tankönyvekben. *Történelemtanítás*, (LIX.) *Új folyam XV. évf. 2024. 1-2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/06/illik-peter-bocskai-szabadsagharca-es-koronaja-a-kozepiskolai-tankonyvekben-15-01-06/> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ⁵ ÁGOSTON Balázs – KADÁR István – SINKOVICS Ferenc – SZAKÁCS Gábor – TARICS Péter – ZSEBŐK Csaba (2006): Ahogyan ők látnak minket. *Demokrata*, 30. évf. ápr. 12.
<https://demokrata.hu/velemen/ahogy-ok-latnak-minket-57876/> (Letöltés: 2020. máj. 18.)
- ⁶ MÉSZÁROS István (1967): Egy XV. század végi tankönyv példaszövegei Mátyás királyról. *Magyar Könyvszemle*, 83. évf. 4. sz. 357–364.
- ⁷ MIKLÓS Péter (2019): A Hunyadi-kultusz a két világháború közötti Magyarországon. *Szeged. A város folyóirata. Várostörténet, kulturális és közéleti magazin*, 31. évf. 7–8. sz. 38–43., MISKOLCZY Ambrus (2020): Hunyadi János kultusza. 2000. *Irodalmi és Társadalmi Havi Lap*, 32. évf. 3. sz.
<http://ketezer.hu/2021/01/miskolczy-ambrus-hunyadi-janos-kultusza/> (Letöltés: 2024. szept. 2.)
- ⁸ Teljes recepciótörténeti vizsgálatra példa: ILLIK (2015)

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- ⁹ DOLMÁNYOS István ism. (1953): *A magyar nép története*. Középiskolások számára. I.; II.; III. köt. Történelem szakiskolák számára I.; II. köt. *Századok*, 87. évf. 2-3. sz. 459. (Kiemelések a szerzőtől: I. P.)
- ¹⁰ ILLIK Péter (2023c): Mód Aladár történelemszemlélete: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfordulok-hu/mod-aladar-tortenelemszemlelete?highlight=WyJtXHUwMGYzZCIsImFsYWRCdTAwZTFyIl0=> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ¹¹ Például: ALBERT B. Gábor (2019): Az „első órák” történelemtankönyvei a második világháború hullámverésében (Korányok, geopolitikai irányváltások 1938 és 1945 között a jelenkor-történeti részek tárgyalásakor) *Neveléstudomány*, 7. évf. 3–4. sz. 45–53. <https://doi.org/10.21549/NTNY.27.2019.3.3>
- ¹² Például: ILLIK (2017), ILLIK (2024a)
- ¹³ Jelen tanulmánynak terjedelmi okokból sem lehet célja a Hunyadi-historiográfia bemutatása. de jelzés értékkel az eddig a témában megjelent szakirodalomról historiográfiai összegzés: TRINGLI István (2008): A Mátyás-kép a történetírásban. <https://tte.hu/media/pdf/tringli2008.pdf> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ¹⁴ HORVÁTH Richárd (2018): Mesék és sztereotípiák helyett: Mátyás király és uralkodása. https://mta.hu/tudomany_hirei/mesek-es-sztereotipiak-helyett-matyas-kiraly-es-uralkodasa-108635 (Letöltés: 2021. máj. 21.)
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ A jelenlegi mainstream történeti narratíva kétségbe von bizonyos, a köztudatban elterjedt jelenségeket, ezeket toposzoknak nevezi, így én is ezt a megnevezést használom. Azt is fontos megjegyezni, hogy az, hogy mi minősül toposznak és mi nem, az az újabb és újabb kutatások fényében gyakran változik.
- ¹⁸ Ilyenre példa: BORDÁS Sándor (2020): *A magyar kultúra történelmi traumái*. Ráció Kiadó Kft., Budapest. Ismerteti: ILLIK Péter (2020): A magyar kultúra egyik legnagyobb traumája a kommunista diktatúra térhódítása volt. <https://magyarnemzet.hu/kultura/2020/10/a-magyar-kultura-tortenelmi-traumai> (Letöltés: 2021. máj. 21.)
- ¹⁹ BUDAI Ézsaiás (1811): *Magyar ország históriája a mohácsi veszedelemig*. Csáthy Nyomda, Debrecen.
- ²⁰ BUDAI (1811) 266.
- ²¹ Hunyadi János származásának kérdéséről bővebben lásd: LAJTAI László (2017): Genealógia és nemzetépítés. Hunyadi János származásának újraértelmezései a 19. század és a 20. század elejének magyarországi történetírásában és tankönyveiben. *Kommentár*, 11. évf. 2. sz. 100–127. <http://www.kommentar.info.hu/uploads/2017/2/1580391927.pdf> (Letöltés: 2021. okt. 10.)
- ²² BUDAI (1811) 269–270.
- ²³ BUDAI (1811) 287.
- ²⁴ BUDAI (1811) 297.
- ²⁵ SPÁNYIK Glycerius (1833): *Magyar Ország' rövid históriája*. Trattner, Pest.
- ²⁶ SPÁNYIK (1833) 91.
- ²⁷ SPÁNYIK (1833) 95.
- ²⁸ Bár a tanulmánynak nem közvetlen témája, megjegyzendő, hogy ebben a kérdésben is a narratíva mainstream átértékelése zajlik. Lásd: ILLIK Péter (2023b): Cillei halála és a Hunyadiak. Narratív törésvonalak. <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfordulok-hu/cillei-halala-es-a-hunyadiak-narrativ-toresvonalak?highlight=WyJodW55YWRpliwibFxm1MDBIMXN6bFxm1MDBmMyJd> (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ²⁹ SPÁNYIK (1833) 102.
- ³⁰ SPÁNYIK (1833) 103.
- ³¹ SPÁNYIK (1833) 106.
- ³² PÉCZELY József (1837): *A magyarok története. Második darab*. [K. n.] Debrecen.
- ³³ PÉCZELY (1837) 212–213.
- ³⁴ PÉCZELY (1837) 267.
- ³⁵ PÉCZELY (1837) 273.
- ³⁶ PÉCZELY (1837) 277–361.
- ³⁷ PÉCZELY (1837) 336.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ PÉCZELY (1837) 337.
- ⁴¹ PÉCZELY (1837) 339.
- ⁴² Uo. 340.
- ⁴³ PÉCZELY (1837) 345.
- ⁴⁴ PÉCZELY (1837) 349.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ PÉCZELY (1837) 352.
- ⁴⁷ PÉCZELY (1837) 356.
- ⁴⁸ PÉCZELY (1837) 364.
- ⁴⁹ SCHIRKHUBER Móricz (1837): *Magyarok története a mohácsi veszedelemtől fogva a mostani időig. Deákül és magyarúl előadva*. Trattner és Károlyi Nyomda, Pest.
- ⁵⁰ SCHIRKHUBER (1837) 83.
- ⁵¹ SCHIRKHUBER (1837) 75.
- ⁵² HORVÁTH Mihály (1841): *A magyarok története Európába költözésüktől mostanig*. Eggenberger–Heckenast, Pest.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- ⁵³ HORVÁTH (1841) 65.
- ⁵⁴ HORVÁTH (1841) 71.
- ⁵⁵ RAJCSÁNYI János (1843): *Magyarország története*. Hartleben, Pest.
- ⁵⁶ RAJCSÁNYI (1843) 84–85.
- ⁵⁷ BEDEŐ Pál (1843): *Magyarok története a vezérek s királyok képeivel*. Pozsony.
- ⁵⁸ BEDEŐ (1843) 86.
- ⁵⁹ BEDEŐ (1843) 88.
- ⁶⁰ DIERNER Endre (1846): *Magyarhoni történetek*. Kilián, Pest.
- ⁶¹ DIERNER (1846) 62.
- ⁶² DIERNER (1846) 67.
- ⁶³ BOCSOR István (1861): *Magyarország történelme különös tekintettel a jogfejlésre*. Református Főiskola Nyomdája, Pápa.
- ⁶⁴ BOCSOR (1861) 240–241.
- ⁶⁵ BOCSOR (1861) 262.
- ⁶⁶ BOCSOR (1861) 279. Vö. Szöcs Tibor (2015): Egy mítosz nyomában – a sosemvolt nándorfehérvári hős, Dugovics Titusz. Újkor.hu: <https://ujkor.hu/content/egy-mitosz-nyomaban-a-sosemvolt-nandorfehervari-hos-dugovics-titusz> (Letöltés: 2021. máj. 18.) Fontos megjegyezni, hogy a kor szerzői még nem tudták, hogy Dugovics Titusz nem volt valós személy.
- ⁶⁷ BOCSOR (1861) 283.
- ⁶⁸ BOCSOR (1861) 294.
- ⁶⁹ BOCSOR (1861) 309. Ebben a kijelentésben a szellemtörténet és a nemzetkarakterológia hatása érhető tetten.
- ⁷⁰ BOCSOR (1861) 309.
- ⁷¹ BATIZFALVI István (1863): *Magyarország története gymnasiumi kézikönyvül*. Hornyánszky –Hummel Nyomda, Pest.
- ⁷² BATIZFALVI (1863) 269.
- ⁷³ Ezek közül azokat tekintetem át, melyeket a legfontosabbaknak véltem. A dualizmus kori tankönyvekről részletes listát ad Tarafás bibliográfiája: TARAFÁS Imre (2016): „A hazánkban lakó különféle nemzetiségek.” Magyarországi nemzeti kisebbségek reprezentációja a dualizmus kori középiskolás történelemtankönyvekben. *Sic itur ad astra* 65. sz. 165–197.
- ⁷⁴ LADÁNYI Gedeon (1870): *A magyar nemzet története rövid kivonatban*. Harmadik kiadás. Telegdi, Debrecen.
- ⁷⁵ LADÁNYI (1870) 59.
- ⁷⁶ LADÁNYI (1870) 67.
- ⁷⁷ MANGOLD Lajos (1883): *A magyarok története a középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák használatára*. Franklin Társulat, Budapest.
- ⁷⁸ VARGA Ottó (1886): *A magyarok története a tanterv alapján a középiskolák alsó oszt. szám*. Franklin Társulat, Budapest.
- ⁷⁹ VARGA Ottó (1886) 56. (Kiemelés a szerzőtől: I. P.)
- ⁸⁰ Sebestyén Gyula (1890): *A magyar nemzet története. A középiskolák alsó osztályai számára*. Méhner Vilmos, Budapest.
- ⁸¹ SEBESTYÉN (1890) 61.
- ⁸² SEBESTYÉN (1890) 52.
- ⁸³ SEBESTYÉN (1890) 58–59.
- ⁸⁴ KOMÁRIK István [1899]: *Magyarország oknyomozó története. A középfokú iskolák VIII. osztálya részére*. Jurcsó Antal Könyvnyomda, Kalocsa.
- ⁸⁵ SZIGETHY Lajos (1900): *Magyarok története. Első rész. A mohácsi veszedelemig. Középiskolák III. osztálya számára*. Singer és Wolfner, Budapest.
- ⁸⁶ Vö. TARJÁN M. Tamás [é. n.]: 1456. június 29. III. Callixtus pápa elrendeli a „déli harangszót”. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1456_junius_29_iii_callixtus_papa_elrendeli_a_deli_harangszot/ (Letöltés: 2021. máj. 25.)
- ⁸⁷ SZIGETHY (1900) 122.
- ⁸⁸ BBC History Magazin (2013): Nem a Duna jegén lett király Mátyás. https://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/01/24/mi_tortent_a_duna_jegen_matyas_kirallyal/ (Letöltés: 2021. máj. 25.)
- ⁸⁹ SZIGETHY (1900) 125–126.
- ⁹⁰ MARCZALI Henrik (1904): *Magyarország története. Középfokú iskolák számára*. Athenaeum, Budapest.
- ⁹¹ MARCZALI (1904) 93.
- ⁹² JÁSZAI Rezső (1904): *Magyarország oknyomozó története. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Lampel, Budapest.
- ⁹³ JÁSZAI (1904) 88.
- ⁹⁴ JÁSZAI (1904) 101. (Kiemelés a szerzőtől: I. P.)
- ⁹⁵ JÁSZAI (1904) 101.
- ⁹⁶ LAURENTZI Vilmos (1912): *Magyarország oknyomozó története. Hetvenöt kérdésben. Érettségi segédkönyv*. Herz, Brassó.
- ⁹⁷ Kiss Lajos (1916): *Magyarország története a legrégebb időktől a mohácsi vészig. A középiskolák III. osztálya számára*. Második kiadás. [Református Főiskola], Sárospatak.
- ⁹⁸ Kiss (1916) 91.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

- ⁹⁹ KISS (1916) 99.
- ¹⁰⁰ MADAI Pál (1926): *Magyarország történelme*. Franklin Társulat, Budapest. „A Madai-féle tankönyvek szakmai elismertsége 1926 után egészen a '30-as évek közepéig megkérdőjelezhetetlen volt, a tankönyvpiacon monopolhelyzetet élveztek. A korabeli kritikák főbb érdemként a tudományos színvonalat, a pedagógiai értéket, a protestáns szempontok tüzetesebb hangsúlyozását és a lendületes nemzeti szellemet emelték ki.” Lásd: KRISTÓF János [é. n.] http://fmq.hu/sites/default/files/egykori_tanarok_diakok/egykori_tanarok/dr_madai_pal.pdf (Letöltés: 2021. máj. 25.)
- ¹⁰¹ MADAI (1926) 56.
- ¹⁰² EMBER István (1926): *A magyar nemzet története*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- ¹⁰³ EMBER (1926) 57.
- ¹⁰⁴ MISKOLCZY István – SZOLOMÁJER Tasziló (1931): *Magyarország története*. Szent István Társulat, Budapest. Miskolczi István (1881–1937) piarista szerzetes, tanár; Szolomájer (Szegedi) Tasziló (1888–1960) bencés tanár.
- ¹⁰⁵ MISKOLCZY – SZOLOMÁJER (1931) 69.
- ¹⁰⁶ MISKOLCZY – SZOLOMÁJER (1931) 74.
- ¹⁰⁷ MISKOLCZY – SZOLOMÁJER (1931) 78.
- ¹⁰⁸ MISKOLCZY – SZOLOMÁJER (1931) 85.
- ¹⁰⁹ DOMANOVSKY Sándor (1931): *Magyarország története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- ¹¹⁰ DOMANOVSKY (1931) 63., 69.
- ¹¹¹ DOMANOVSKY (1931) 65.
- ¹¹² Több esetben tapasztaltam, hogy azok a Hunyadi Mátyással kapcsolatos „újdonságok”, amelyek az elmúlt tíz évben megjelentek, lényegében már a 19. századi és 20. század eleji középiskolai tankönyvekben is szerepelnek.
- ¹¹³ DOMANOVSKY (1931) 66.
- ¹¹⁴ DOMANOVSKY (1931) 70.
- ¹¹⁵ BALANYI György–JÁSZAI Rezső (1931): *Magyarország története a fiúközépiskolák VIII. osztálya számára*. Lampel, Budapest. A kötetről részletesebben ld. ALBERT B. Gábor (2012): Piaristák történelemtankönyvei, piaristák tankönyvválasztása. Gondolatok a Horthy-korszak tankönyvhasználat-történetéhez. *Iskolakultúra*, 22. évf. 12. sz. 46–55.
- ¹¹⁶ BALANYI – JÁSZAI (1931) 75.
- ¹¹⁷ BALANYI – JÁSZAI (1931) 77.
- ¹¹⁸ BALANYI – JÁSZAI (1931) 82.
- ¹¹⁹ MARCZINKÓ Ferenc – PÁLFI János – VÁRADY Erzsébet (1941): *A magyar nemzet elbeszélő története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. Marczinkó Ferenc gimnáziumi igazgató, tanügyi főtanácsos, Pálfi János egyetemi magántanár, Várady Erzsébet leányiskolai tanár, tankönyvíró.
- ¹²⁰ MARCZINKÓ – PÁLFI – VÁRADY (1941) 54.
- ¹²¹ Uo.
- ¹²² MARCZINKÓ – PÁLFI – VÁRADY (1941) 56.
- ¹²³ BALOGH Albin (1942): *Magyarország történelme*. Szent István Társulat, Budapest.
- ¹²⁴ KOSÁRY Domokos (1945): *Magyarország története az őskortól a szatmári békéig*. Szikra, Budapest.
- ¹²⁵ KOSÁRY (1945) 67. Kosáry 1989 után a mainstream történetírás ikonjaként szerepel. Tankönyvét is sokkal inkább antifasiszta műként aposztrofálják. Ennek ellentmond az, ahogyan egyes témák értékelése, valamint a szóhasználat megváltozik. Például: ILLIK 2017., ILLIK 2024a.
- ¹²⁶ Ez a szemlélet organikusán következik a 16. századi történet szemléletből és nemzetudatból. Erről részletesen vö. IMRE Mihály (1995): „Magyarország panasza”: *A Querela Hungariae toposz a XVI-XVII. század irodalmában*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ¹²⁷ KOSÁRY (1945) 69.
- ¹²⁸ Vö. HORVÁTH (2018)
- ¹²⁹ KOSÁRY (1945) 73–73.
- ¹³⁰ A Habsburg-ellenesség Rákosi Mátyás egyik központi gondolata volt: „A harmadik nagy per, amely Magyarország dolgozó népe részéről majd ötszáz esztendeje indult meg [...] a Habsburgok elleni per. Annyi szenny, annyi vér, annyi nyomorúság fűződik ennek az idegen uralkodócsaládnak nevéhez Magyarországon, hogy én itt feleslegesnek tartom ezt az uralmat bővebben jellemezni.” Idézi: Illik Péter (2016b): Rákosi pereit, avagy van-e válasz Rákosinak? https://horthykorszak.blog.hu/2016/07/16/rakosi_perei_avagy_van-e_valasz_rakosinak (Letöltés: 2024. jún. 15.)
- ¹³¹ Már a szocialista korszakban zajlottak viták ezen nemzetudatról. Erről: ILLIK Péter (2011): A Molnár Erik-vita kora újkortörténeti vonatkozásai. In: ILLIK Péter: *Történések, viták a 16–17. századi magyar történelemről*. L'Harmattan, Budapest, 17–29.
- ¹³² Idézi Kosáry tankönyvét: ILLIK (2019) 179–180. (Kiemelés a szerzőtől: I. P.).
- ¹³³ Mód Aladárt idézi: ILLIK (2023c) (Kiemelés a szerzőtől: I. P.).
- ¹³⁴ BENDA Kálmán (1945): *Magyarország története az őskortól napjainkig*. Szikra, Budapest.
- ¹³⁵ BENDA (1945) 45. Szó szerint ismétli Kosáry értékelését Hunyadi Jánosról, miszerint nagybirtokos volt, de vagyonát az ország védelmére fordította.
- ¹³⁶ BENDA (1945) 47.

Illik Péter: Oda az igazság? Hunyadi János és Hunyadi Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelemtankönyvekben

-
- ¹³⁷ VARGA Zoltán (1946): *Magyarország története I. A szatmári békéig*. Országos Református Tanáregyesület, Debrecen.
- ¹³⁸ VARGA (1946) 94.
- ¹³⁹ VARGA (1946) 101.
- ¹⁴⁰ ZSIGMOND László – HECKENAST Gusztáv – P[ACH]. ZSIGMOND Pál – RAVASZ János (1949): *Történelem a középiskolák III. osztálya számára*. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest.
- ¹⁴¹ ZSIGMOND – HECKENAST – P[ACH] ZSIGMOND – RAVASZ (1949) 87.
- ¹⁴² KARÁCSONYI Béla (1952): *A magyar nép története. A középiskolák számára. I. rész*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ¹⁴³ KARÁCSONYI (1952) 75.
- ¹⁴⁴ Uo.
- ¹⁴⁵ KARÁCSONYI (1952) 81.
- ¹⁴⁶ KARÁCSONYI (1952) 85.
- ¹⁴⁷ KARÁCSONYI (1952) 89., 92.
- ¹⁴⁸ KARÁCSONYI (1952) 92.
- ¹⁴⁹ MAKKAI László (1963): *Történelem az általános gimnáziumok II. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ¹⁵⁰ MAKKAI (1963) 146.
- ¹⁵¹ EPERJESSY Géza – BENCZÉDI László (1967): *Történelem a gimnáziumok II. osztálya számára*. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ¹⁵² WALTER Mária (1992): *Történelem II. osztály*. 8. javított kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ¹⁵³ WALTER (1992) 117.
- ¹⁵⁴ WALTER (1992) 122.
- ¹⁵⁵ WALTER (1992) 124.
- ¹⁵⁶ WALTER (1992) 126.
- ¹⁵⁷ WALTER (1992) 130.
- ¹⁵⁸ SZÁRAY Miklós – SZÁSZ Erzsébet (2005): *Történelem II. Középiskolák számára*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- ¹⁵⁹ SZÁRAY – SZÁSZ (2005) 105.
- ¹⁶⁰ SZÁRAY – SZÁSZ (2005) 109.
- ¹⁶¹ SZÁRAY – SZÁSZ (2005) 111.
- ¹⁶² SZABÓ Péter – ZÁVODSZKY Géza (2002): *Történelem II. a középiskolák számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- ¹⁶³ SZABÓ – ZÁVODSZKY (2002) 104.
- ¹⁶⁴ SZABÓ – ZÁVODSZKY (2002) 111.
- ¹⁶⁵ SZABÓ – ZÁVODSZKY (2002) 112.
- ¹⁶⁶ A történelemtankönyvek nem a ma látott nagyalakú, színes, képekkel illusztrált és forrásokkal dúsított kötetek voltak, sokkal inkább könyvek.
- ¹⁶⁷ Ugyanez látható más témakörökben is: ILLIK (2024a), ILLIK (2024b).
- ¹⁶⁸ HORVÁTH (2018)